

Igor Grdina

PROBLEM LITERARNEGA ZGODOVINOPISJA NA SLOVENSKEM

"... Ljudi namreč mnogo bolj priteguje tisto, kar je, kot tisto, kar je bilo. Kadar v sedanjih okoliščinah najdejo kaj dobrega, v njih veselo uživajo in ne iščejo dobrega..."

"... Ker imamo tri vrste pameti: prva razume vse sama, druga dojame, kar razume kdo drug, tretja pa ne razume ne sebe ne drugih - prva je izvrstna, druga dobra, tretja odveč..."

"... Kot rečeno, lahko tisti, ki temeljev ne položi prej, te temelje z izredno prizadevnostjo postavi kasneje, dasiravno to za gradbenika ni ugodno, za zgradbo pa je nevarno..."

(Niccolò Machiavelli, Vladar)

Najprej je nujno pojasniti duhovni temelj pričujočega razpravljanja. Med dvema možnostma, med potjo vseobsežne "harmonije sveta" aristotelske sistematike in smerjo "genialne zmedenosti" ali tudi - saj je to po mnenju Benedetta Croceja v tem primeru vseeno - "zmedene genialnosti" Gianbattista Vica, smo se odločili za slednjo, zakaj med različnimi vrtilinami in vrednotami, ki se nam ponujajo kot vodilo, je po našem mnenju vselej treba izbrati genialnost. Ne glede na to, kakšne oznake negenialnih jo že obdajajo.

Medtem ko je Aristotel radikalno ločeval pesništvo in zgodovinopisje, je Vico postavil temelje povsem drugačnega doživljanja razmerij med tem dvojim. S tem, ko je filozofijo izenačil z znanostjo in zgodovino ter vse skupaj združil v vseobsežno Novo Znanost, ki nikoli ni zares zaživela, vendar tudi nikoli ni mogla docela zamreti - vsaj kot ideja ne -, je pravzaprav ob vseh drugih klasičnih humanističnih mejah aristotelične sistematike podrl tudi ločnico med pesništvom in zgodovino (pisjem), ki jo je predstavljala ne le aristotelsko, temveč tudi širše antično pojmovana filozofičnost (ta se je razvidevala skozi stopnjo splošnosti oz. posamičnosti), navzoča pri pesništvu in manj navzoča ali celo odsotna pri zgodovin (op) i (sju). Vico je tako na eni strani omogočil filozofijo zgodovine, na drugi pa - posledično -

tudi zgodovino kot pesništvo, se pravi zgodovinopisje kot literaturo.

Ko je v klasicizmu racionalistični svet občutil kopernikanske razsežnosti Vicovega miselnega prevrata - vsekakor je Scienza Nuova bila kot knjiga vse do 19. stoletja, ko jo odkrije Michelet, pozabljena ter do Marxa, Diltheya in še posebej Croceja v toku filozofske misli spregledana, toda njene ideje so bile v zraku, bile so prisotne v praktičnem ravnanju ter njegovih filozofskih razlogih, vzrokih in posledicah -, je zgodovinopisje nenadoma postalo vrhunska literatura. Ob dolžnostih spomina, ki so rodile zgodovinopisje, kakor se je mogoče poučiti pri Herodotu (pravi, da mu je "dolžnost povedati vse, kar se pripoveduje"),¹ so se uveljavile tudi njegove pravice, ki se pojavijo takoj za dolžnostmi in ki jih je videti v sporočilu antičnega mythosa: zaščitnice umetnosti muze so hčere Mnemozine, torej hčere spomina... Pesništvo, celo umetnost nasploh, je tako na nek čuden in skrivnosten, vendar v bistvu generičen in razvojnoorganičen način povezano z zgodovino. Toda ta je pomenljivo poprejšnja in prvotna: celo pred in nad časom je... Kajti čas, kakor se moremo poučiti od S. Hawkinga,² premore svojo zgodovino. In pesništvo je na koncu koncev najprej že samo po sebi zgodovina, (osebno) pričevanje in mišljenje zgodovine, nato pa je tudi zgodovinski vir, torej pričevanje in mišljenje o zgodovini oz. prvotna, paradoksalno še sočasna interpretacija zgodovinskega dogajanja (pred drugotno, ki jo predstavlja zgodovinopisje).

Značilno je zgodovina lahko bila predmet pesništva in navsezadnje tudi pesništvo šele potem, ko najprej to ni mogla biti. Aristotel je naravno in

¹ B. Grafenauer, *Struktura in tehnika zgodovinske vede*, Ljubljana 1960, 53. Pavsem neresna je večkrat ponavljana trditev imenovanega pisca, češ da Heradot pripoveduje "kar tako za zabavo" (npr. str. 40, 53 v n. d.): pripoveduje zata, da se ne pazabi, ta pa je nekaj čisto drugega. Grafenauer tudi spregleduje pomen dejstva, da se "oče zgodovine" zaveda temeljnega epistemološkega problema in kljub dalžnostim spomina sparačene resnice zagovarja resnica, kakor ja an sam vidi in razume. Če vsa stvar prevedemo v sadoben jezik, lahko rečemo, kako Heradot ve, da moči označevalca nima zgolj zgodavinar, temveč tudi avtar zgodavinskega vira (in ta avtar ni preprosta zgodovinska dogajanje svajeosebna oz. svojepredmetno), le da ne pazna znanstvene metadalogije za razločevanje zgodavinskega pripovedavanja in se zata zanaša na svoja presajo.

² Mislim seveda na njegava uspešnica A Brief History of Time. To dela v najnavejšem času najodlačneje razbija predstavo o nujnosti nenarativnega diskurza v knjigah eksakne znanosti. Kljub temu pa je videti, da narativnost v tej sferi pisanja alajšuje zgodovinski pristap. V slavenskem slavstvu ta patruje knjiga Cirila Pirca z naslavom Rimska cesta, kl je izšla o Ljubljani 1944. leta. Vendar amenjena zgodavinskast ni nujna, zgodbe eksaktnih disciplin je mogače pripovedavati tudi drugače; pri Slovencih imamo tak primer v spisih Milana Vidmarja.

organično, ne le naključno časovno pred Vicom in njegovimi idejami. Tako nikakor ne more presenečati dejstvo, da je bilo v klasicizmu, torej v obdobju zavesti, ki ve, da je klasika že za svoje sodobnosti in ki ima že v nekem preteklem obdobju klasični vzor, bilo mogoče in naravno tisto, kar v času klasike, ki seveda ni bila ustvarjena kot klasika in je šele pozneje dosegla tak status (npr. grška umetnost pred helenizmom), (še) ni bilo mogoče. Voltairejevemu Stoletju Ludvika Velikega uspe tisto, česar si Herodot in sploh vsa antika ne more predstavljati: zgodovino postane vrhunsko "pesništvo", se pravi literatura. Vsaj s Fichtejem³ in Heglom postanejo problemi zgodovine tudi eno temeljnih vprašanj vrhunske filozofije.⁴ Oboje je nekoliko nezavedni, a globoko logični nasledek Vicove Nove Znanosti oz. točneje posledica stanja duha, ki ga prvič srečujemo izraženega v epohalni knjigi velikega Neapeljčana.

Ker smo se odločili za Vicovo smer razmišljanja, je naš naslov dvopomenski. Hoteno. Zadeva tako zgodovino, ki je literatura, kot zgodovino, ki se ukvarja z literaturo kot s svojim predmetom. Ker pa so dogajanja na Slovenskem le del evropskih, je razumljivo, da bomo razpravljali v temu okviru ustreznih razsežnosti.

Zgodovino je brez problematičnosti veljalo za literaturo pravzaprav samo v klasicizmu racionalistične miselne usmeritve, toda takšno doživljanje narave stvari je bilo v literarnih krogih končano že z Goethejem, ki v Eckermannovih Pogovorih pravi: "*In čemu bi sploh pesniki bili, če bi hoteli samo ponavljati zgodovino tega ali onega zgodovinarja! Pesnik mora iti dlje in nam po možnosti dati kaj višjega in boljšega.*"⁵

Razumljiva je takšna variacija na v bistvu aristotelsko temo (pri tem na mesto aristotelske zgodovine stopi zgodovinar in tudi Goethejevo višje in boljše v estetičnem in etičnem oziru presegata aristotelsko filozofičnost, toda ne zaobsegata vse njene širine): Goethe, ta grški German, je predvsem klasik, ne (samo) klasicist, čeprav je tudi to - in kolikor je to, je njegovo stališče variacija na antično temo, ne njena čista ponovitev. Načelno gre reči, da je iskati razliko med klasičnim in klasicističnim videnjem razmerij med pesniškim in zgodovinskim v naslednjih vicovskega filozofskega prevrata ter v spremembi razumevanja pesništva oz. literature:

³ Mislimo kajpak na orise filozofskega razvoja sveta v berlinskih predavanjih 1804-1805 z naslovom *Temeljne poteze priučujoče dobe*.

⁴ Kajpak plem, ko Voltaire izumi pojem *philosophie de l'histoire*. Poleg omenjenih je v ustvarjanju zgodovine nespregljiv tudi delež Herderja in Friedricha von Schlegla.

⁵ J. P. Eckermann, *Pogovori z Goethejem*, Ljubljana 1959, 252.

kriterij zanj se iz območja zadovoljivosti glede na mimesis obrne h kriteriju zadovoljitve estetske kategorije lepega. Ta v svoji dosledno racionalistični izpeljavi zgodovino iz literature ne more izločati. Vsak apriorizem je pač razumevajočemu (kar pomeni: ne verujočemu) razumu tuj, tako tudi literarno(z)vrstni. Kriterij estetsko lepega je seveda ravno tako filozofičen kot kriterij aristotelskega razumevanja mimesis, je pa vsekakor ožje filozofičen in na neki način tudi bolj racionalističen (zato se tudi spreminja in je v okvirih različnih filozofskih sistemov različen). O tem, da je bolj epistemološki kakor ontološki, verjetno ni treba izgubljati besed.

Potem se je racionalizem zaradi napak racionalistov, ki so z razumom tudi verovali in ne vselej zgolj razumevali, ter zaradi modnih muh njihovih sinov - ti so svet naravnost morali videti drugače kot očetje -, začel izgubljati kot vrhovno duhovno načelo, so se mogle spet pojaviti najrazličnejše misli o razlogih, zakaj zgodovino naj ne bi moglo biti literatura. Toda vse do inavguracije strukturalističnih teorij o estetski nasproti informacijski funkciji oz. "količini" teksta, kar je pri dosledni izpeljavi vodilo k ideji o inkompatibilnosti umetnostnih in pragmatičnih namenov tako stvaritve kot recepcije vsakega dela (v skrajni posledici tudi k misli o izključujoči pragmatičnosti oz. umetniškosti posameznih spisov), je šlo prej za več ali manj "samoumevna" stališča, ki se jim običajno reče predsodki ali klišeji, kot pa za jasne utemeljitve. Ontoloških razsežnosti aristotelskega razumevanja difference med pesništvom in zgodovino pa strukturalna misel, verujoča v mogočnost osvoboditve pojavov od ideološkosti označevalca (delitev na označujoče in označene), seveda ne dosega. Postrukturalna prizadevanja, ki se zavedajo omenjene temeljne problematičnosti strukturalnih, skušajo tudi v tej stvari odpraviti ideološke naivnosti predhodnikov.⁶

Na drugi strani gre poudariti, da je v srednjeevropskem prostoru, nemškem in avstrijskem (pozneje avstroogorskem), veliko razmejitev med literaturo in zgodovino ob literarni teoriji poudarjala tudi zgodovinska veda, ki se je vzhodno od Zahoda poskušala povsem poistovetiti z zgodovinsko znanostjo (to predstavlja sistem temeljnih zgodovinskih znanosti), in to kljub davnemu dvomu o ustreznosti takšnega početja. Na Zahodu, zlasti v

⁶ Tem bi se bilo mogoče izogniti že z razumevanjem ideološkosti v smislu spisov M. M. Bahtina, ki je dejansko že kmalu po pojavitvi klasičnega strukturalizma načel njegove bistvene premise, tj. popolno ločitev sinhronije in diahronije, ki vodi v označevalčevu totalno neobremenjenosti z zgodovino; zaradi neznanosti njegovega dela, ki še zdaleč nima pomena le za literarno vedo, pa je svet zgrmel v strukturalistično črno luknjo. V priučujočem spisu razumemo ideološkost kajpak najširše in je ne omejujemo na svet političnih idej.

Franciji in Britaniji, zgodovinarji sicer vseskozi brez problemov ostaja v okvirih zgodovinske vede (pretežno se šteje za posebno "znanost", ki je bila predvsem v Franciji, v zadnjem času pa vse bolj tudi v anglosaškem prostoru moderno, kar ta hip pomeni postmoderno teoretsko utemeljena, vendar z jasno zavestjo o zelo problematični "znanstvenosti"),⁷ vendar zaradi za zgodovinarja že od nekdaj naravnost nujne nevere v možnost popolnosti osvoboditve pojavov od ideološkosti označevalca, nad katero je v 20. stoletju, kakor se zdi, do neke mere obupala celo fizika, ena najeksaktnjših disciplin človeškega duha (uvredba načela nedolžnosti), ni moglo postati znanost v smislu drugih, tj. temeljnih zgodovinskih znanosti, kakor so npr. paleografija, diplomatika, kronologija, sfragistika, veksilologija in celo ekdotika. A tudi znanstvenost naštetih znanosti je navsezadnje problematična: celo zgodovinski viri so samo interpretacije resničnosti, njen izraz in ne odraz na empirično opredeljen ter potemtakem tudi ponovljiv, se pravi brez preostanka dvoma dognanljiv način. Enovitosti zgodovinski vede tako ne daje bližina zgodovinarja znanosti, temveč bližina (temeljnih) zgodovinskih znanosti zgodovinarju: zgodovinarji v takšnem razumevanju postane bistveni del zgodovinske vede, razlog njenega obstoja. Srednjeevropski prostor razumeva stvar popolnoma drugače: zgodovinarji je le posledica prezentnih potreb (temeljnih) zgodovinskih znanosti, katerih znanstvenost naj ne bi bila problematična: osvoboditev pojavov od ideološkosti označevalca bi naj bila, kar zadeva razumevanje zgodovinskih virov, ne le mogoča, temveč z upoštevanjem metodologije temeljnih zgodovinskih znanosti v praksi celo do popolnosti mogoč. Glavni, tako rekoč nerazrešljivi problem zgodovinarjevega dela bi potemtakem bila zgolj odsotnost vira: na Zahodu je to dejansko njegova prisotnost.⁸

Zahod ve, da zgodovinar konstruira preteklost - na zelo podoben način kot futurolog prihodnost⁹ - ,

Srednja Evropa misli, da jo rekonstruira. Tako se ne gre čuditi, da je Zahod prispeval v kulturno zavest svetovnega časa novoveške Evrope v zadevah zgodovinske vede predvsem pisce zgodovine, od Gibbona, Carlyleja, lorda Macaulaya in Micheleta do Churchilla, Braudela, Dubya in Le Goffa, srednjeevropski prostor pa zgodovinarjeve znanstvenike, kakor so K. Lachmann, T. Sickel, L. Traube; delno to velja celo za T. Mommsna, od piscev pa je širše znamenit pravzaprav le H. von Treitschke - še to bolj zaradi nasledkov svojega pisanja kot zaradi le-tega samega -, medtem ko so drugi, kakor Šukljotov učenec Redlich, Friedjung ali Srbik, zgolj lokalni oz. regionalni zgodovinarji mojstri. Šele po II. svetovni vojni so tovrstne delitve in tipološke značilnosti začele izgubljati svojo moč, kajti Srednja Evropa je iz duhovnega postala, kakor slikovito pravi P. Handke, le meteorološki pojem. Iz razlogov igre menjav v časih sveta.

Srednjeevropski prostor - tu mislimo kajpak na njegove zamejitve v smislu edine jasnejše opredelitve te oznake, torej v smislu Naumannove Mitteleurope - pojmuje zgodovinarja, kadar ga ne vtelesa povsem v zgodovinsko znanost, kvečjemu kot "Zwischenfeld" med zgodovino in politiko, kar po svoje bleščeče dokazuje liberalni Mommsen in pruski Treitschke, na regionalni ravni pa tudi nemškoavstrijski Friedjung in nemškoavstrijski Srbik ter drugi mojstri narodov habsburške monarhije. Seveda tudi Zahod pozna takšno zgodovinarja (prim. npr. Guizotovo, Tocquevillejevo, Jauresovo in Mathiezovo zgodovinarja - ali po Furetu mišljenje - francoske revolucije), toda ob tem pozna vseskozi tudi zgodovinarja, ki hodi vsaj z eno nogo v literarnem (brez)prostorju. Za srednjeevropskega zgodovinarja je bil vse do pred kratkim praktično obvezen politični angažma ne le v "strukturah vsakdanjega življenja", temveč tudi v zgodovinarju. Tendenca je včasih posegla vse do metodološke ravni zgodovinske vede,¹⁰ ki je tako postala prvovrstni politicum: od srede 19. stoletja se zato množijo duševno najbolj preprosta licitiranja z zgodovino, ki naj utemeljuje najrazličnejše sodobnostne zahteve vzhodno od Zahoda. Posledica so bili kot gobe po dežju rastoči programi na novo konstruiranega in konstituiranega "zgodovinskega prava" tega ali onega naroda (že od prej med plemstvom navzoča madžarska svetoštetfanska ideja prodre v maso, imitira jo češka svetovavslavska, ki ji sekundira hrvaški program

⁷ Prim.: "Histariografija je mit, ker je znanost, ki ne pozna načina, da bi ta bila. Ta, kar se pripoveduje, je fikcija same znanosti." M. de Certeau, *Histoire et psychoanalyse entre science et fiction*, Paris 1987, 74.

⁸ To gre razumeti v smislu, da je odsotnost vira tudi odsotnost zgodovinarja, vendar se je nujno zavedati, da je časovna pričevanja "gravitacija" nekaterih virov silno močna, dogajalna, medtem ko drugih šibka, amejena le na kak dagadek ali njegov drabec.

⁹ Avrelj Avguštin je v svojih znamenitih *Izpovedih* (11. knjiga, 20. poglavje) lepa povedal: "Kolikor je daslej jasno in ačima, je ta, da niti prihodnost ne biva niti preteklost. Potemtakem pravzaprav ne moremo reči: trije časi so - pretekli, sedonji in prihajni. Natančneje bi se rekla tokole: trije časi so - sedanjost glede na preteklost, sedanjost glede na sedanjost in sedanjost glede na prihodnost. Zakaj le v duši bivaja časi kot te vrste trajstvo, druge jih ne vidim: sedanjost glede preteklosti je spamin, sedanjost glede sedanjosti je vpagled, sedanjost glede

prihodnosti je pričakovanje". (prevad A. Sovreta, priredba K. Gontarja).

¹⁰ Prim. še v naših dneh "interdisciplinarnost" oz. njegova karikatura v "venetavanjih" tandema Bar-Šovli, ki z diletonskim povezovanjem najrazličnejših strak prihaja da "ugatavitev", nezdružljivih z rezultati metadalaško neaporednega raziskovanja v kateri koli izmed njih.

zgodovinskega prava "troedine kraljevine", za hip pa tudi slovenski mariborski program obnove Notranje Avstrije). Luegerjev "mali mož, ki mu je treba pomagati", in Musilov "mož brez posebnosti" sta bila kar nenadoma prepričana o nekakšni nujnosti, neizogibnosti in zgodovinskosti svojih političnih teženj. Toda ne le v "Kakaniji": konec 19. stoletja je wilhelmska Nemčija bila že do grla v vodah učene neumnosti o svojem svetovnem poslanstvu - potem, ko je Kaiser 1898. leta ugotovil: "*Unsere Zukunft liegt auf dem Wasser*," je bila naravnost neizogibna posledica z velikim vsenarodnim navdušenjem zgrajena Tirpitzeva "Hochseeflotte", namenjena "zgodovinsko nujnemu" spopadu z Britanijo za svetovno gospodstvo. Srednjeevropski zgodovinarji so vneto sodelovali v formuliranju nacionalnih ciljev sodobnosti in prihodnosti; kot strokovnjaki za preteklost so tozadevno vsekakor mogli biti v veliko korist! Iz zgodovinske fizike so brez slabe vesti prehajali v zgodovinsko metafiziko, če smemo s tema esejskima oznakama poimenovati preteklost in prihodnost.

Posledice so bile neizogibne: prihodnost, ki je od fin de siècle bila na vodi, se je v letu 1945., tj. v 13. letu tisočletnega Tretjega Reicha, dokončno potopila. Ena najbolj kurioznih, a tudi najbolj logičnih ter za duhovno sfero življenja najglobljih, je bila tista, ki je z nemalo humorja popisuje Ivan Supek: "*Iako je taj filozof != Martin Heidegger/ bio jako povezan s hitlerizmom, američke su okupacijske vlasti odmah lansirale tog ontologa. Sam mi je Heisenberg pričao kako je bilo na sastanku američke komande gdje se raspravljalo o 'preodgoju njemačke nacije'. Jedan je sudionik primjetio da Nijemci ne mogu biti bez mistike, a predsedavajući je general zaključio, nakon više prijedloga, neka se tiska što više Martin Heidegger!*"¹¹

Filozofska metafizika očitno ni tako nevarna kakor zgodovin(ar)ska - ta pač ne pomeni zgolj mistike! -: v Treitschkejevi šoli, katere mojster je oznanjal, da "v bogati zakladnici nemških vrlin sije pruska vojaška slava kakor biser, enako dragocen kot mojstrovine naših != nemških/ pesnikov in mislecev", so pragmatično usmerjeni Američani videli celo enega najvplivnejših vodnikov na poti sveta v katastrofo obeh t. i. svetovnih vojn.¹²

Treba pa se je zavedati, da ni eksplozivna mešanica le zmes zgodovina-politika, temveč tudi zgodovina-literatura, toda praviloma le tedaj, ko se literatje

poprimejo razlaganja zgodovine in ne tedaj, ko skušajo zgodovinarji pisati tako, da to zadovoljuje estetske kriterije literature, kar je v predstrukturalističnem doživljanju sveta, kakor smo že omenili, edina zahteva za doseg literarnosti. Pomenljivo zlasti v prostoru vzhodno od Zahoda vmesno polje literatura-zgodovina obvladujejo pretežno literatje (npr. S. Zweig, O. Ludwig, na ravni biografije pomembno tudi D. S. Merežkovskij; vendar "Dichter" s tem ne prizanese niti otrokom, kakor ob mnogih drugih primerih dokazuje tudi Hofmannsthalova knjiga za mladino o avstrijskem poslanstvu iz leta 1915 z naslovom Prinz Eugen der edle Ritter), medtem ko na Zahodu pretežno zgodovinarji (A. Maurois in H. G. Wells sta pravzaprav le spomina vredni izjemi med množico znamenitih zgodovinarskih imen), kot denimo v naši sodobnosti Georges Duby, ki je v francosko akademijo prišel kot pisec, ne kot zgodovinar. In Winston Churchill je v petdesetih letih dobil Nobelovo nagrado za književnost spet kot zgodovinar, prvi in zadnji po eni velikih srednjeevropskih izjem, Theodorju Mommsnu... Med drugimi docela nemimetičnimi pisci sta se do te časti povzpela le filozofa H. Bergson in B. Russell.

Vsekakor pa je vsaj od Gola Manna naprej na dnevnem redu teorije in prakse zgodovinarjevih opravkov vseskozi vprašanje t. i. narativnega zgodovinopisja kot estetske kriterije besedne umetnosti zadovoljujočega zgodovinskega pisanja. Vendar pri tem ne gre t. i. narativnega zgodovinopisja avtomatsko navezovati na nekatere koncepte moderne zgodovinske znanosti, npr. na "globalno zgodovino" (L. Febvre), "totalno zgodovino" (F. Braudel), "zgodovino mentalitet" (J. Le Goff, G. Duby), "žensko zgodovino" ali "mikrozgodovino" (C. Ginzburg). Tako je npr. eno najznamenitejših in najbolj bleščečih del nove zgodovine Montallou, village occitan de 1294. a 1324 Emmanuela Le Roya Ladurieja (Gallimard, Paris 1975) napisano skoraj zgledno protinativno in suhoparno, povsem nasprotno tekstnim podvigom Georgesa Dubyja ali Jacquesa Le Goffa (celo na pripovedno večščino Ferdinanda Braudela ali Jeana Delumeauja, ki vendarle nista tako izrazita "stilista" - običajno zgodovinopisce, ki znajo pripovedovati, tisti, ki tega ne znajo, imenujejo "zgodovinarje stiliste", kar je globoko pomenljivo, kajti stil je, kakor pravi Buffon, človek -, niti od daleč ne spominja, še več, v tej stvari morda zaostaja celo za virom, ki ga eksplo- atira), in je zagotovo ne le za naš čas v mnogo manjši meri "literatura", kakor so že zaradi historične patine in izpričane zgledne retorične veščine vsaj nekoliko spisi antičnega, a tudi srednjeveškega zgodovinopisja

¹¹ I. Supek, *Krivovjernik na ljevi, Zagreb 1992, 141.*

¹² Prim. npr. W. Shirer, *Vzpon in padec Tretjega rajha*, Ljubljana 1969 (1. zvezek), 154. Ta mednarodna uspešnica seveda navaja zgolj najpikantnejše Treitschkejeve izjave, kakor sta denimo sledeči: "Vseeno je, kaj mislite, da le ubogate!" in "Slepo poigravanje z mirom je sramota, ki je omadeževala misel in moralo današnjih dni."

(to velja celo za "pragmatična dela", kot so Tukididova Peloponeška vojna, Cezarjeva Galska in Državljska vojna, Tacitovi Anali in Historiae, Plutarhovi vzporedni življenjepisi, Historia Augusta, na svoj način tudi dokaj "publicistično" zasnovana "revija rimskih cesarjev" izpod Svetonijevega peresa itd. vse do Bede Veličastnega in drugih srednjeveških avtorjev). Sicer pa je že Herodot zasnoval svoje zgodovinopisje kot splet zgodb.

Tako se zdi, da je narativno zgodovinopisje neodvisno od konceptov ali metod zgodovinske znanosti in je vsaj z današnjega stališča načeloma mogoče v vsakem času, čeprav v vsakem na svoj način. Carlo Ginzburg celo pravi, da je "vsaka zgodovina, čeprav napolnjena s statistikami in obrazci, zgodba, košček pripovedi, toda zgodovinarji so v različnih časih izbirali različne modele pripovedovanja."¹³

Vsi zgodovinarski diskurzi so torej na neki način narativni in tako že Croce zatrjuje, da "izven pripovedi ni zgodovine".¹⁴ Zgodovinarski diskurzi torej odstopajo od tipičnih dejanskostnih diskurzov, ki so praviloma nenarativni, zlasti v eksaktnih znanostih. Toda: vsaka teh znanosti ima zgodovino, ki je ravno toliko njena kot zgodovinar(ska)... Prej ali slej je vse zgodovina, na svoj način že sodobnost sredi sodobnosti. To velja tudi za zgodovinopisje.

Če se obrnemo sedaj še k drugemu pomenu literarnega zgodovinopisja, je treba reči, da je zgodovinopisje, ki mu je predmet literatura, zelo star pojav. Izvirati mora iz dveh virov: iz raziskav zgodovinske vede, ki se niti pred literaturo ne morejo ustavljati, ali iz duha hermenevtike, ki se navsezadnje mora, če hoče celovito razjasniti nek tekst, ukvarjati tudi z njegovo zgodovinskostjo. To dokazuje celo hermenevtika namensko najbolj nadčasnih svetih besedil, saj so hermenevtični pasusi včasih postali integralni deli svetih knjig ali celo svete knjige same (prim. uvodni, do neke mere tudi hermenevtski tekst k Sirahovi knjigi izpod peresa avtorjevega vnuka in prevajalca v grščino; čisto hermenevtska pa je v semiološkem smislu npr. kitajska Knjiga premen). Videti je, kakor da antični zasnutki literarne zgodovine rasejo bolj iz duha hermenevtike, medtem ko srednjeveški ob tem

opazno tudi iz duha zgodovine (kot nekakšna sektorska zgodovina), kakor dokazujejo npr. avtobiografske in avtobibliografske notice Bede Veličastnega (673/71-735) v njegovi sloviti Zgodovini angleške cerkve in naroda. K nacionalni zgodovini torej sodi tudi osebna - vsaj kot dodatek -, in njen del je zgodovina avtorjevih pismenskih ter tako tudi literarnih podvigov. Seveda so to šele prvi koraki v smer literarne zgodovine, kakršno poznamo danes. Zanja velja, da si je razmeroma počasi ustvarila (našla?) svojo metodologijo in koncepte ter se tako izvila iz položaja sektorske zgodovine in se samostojno začela vključevati v igre paradigmatskih menjav svetov. Z usmeritvijo od pismenstva v okvirih antične, srednjeveške in zgodnje novoveške učene kulture k novoveško pojmovani nacionalni in svetovni literaturi, ki je od konca 18. in začetka 19. stoletja, ko so v domove obrtnikov in kmetov na njihovo veliko presenečenje navrele trumc mož in žena v meščanskih oblačilih ter z mestno govorico, stikajoč za ostanki tradicionalne kulture (ravno tedaj se je le-ta začela nepovratno izgubljati in le del njenih con je nadomestila subkultura)¹⁵, tudi opredelila in precizirala predmet svojega zanimanja, posegajoč tako na področja nekdanje učene kot ljudske ustvarjalnosti.

V današnjem slovenskem prostoru lahko iščemo začetke književnozgodovinskih opravkov iz duha hermenevtike že pri polemičnih spisih sv. Viktorina Ptujkega in v srednjem veku pri razlagalcih svetih spisov in spisov o svetem; pri Trubarju nato zasledimo "pragmatično" hermenevtiko v predgovorih in pismih (npr. ob Skaličevem (?) napadu na njegove knjige), medtem ko pri Valvasorju srečujemo zanimanje za književnost tudi iz zgodovinar(skih) domoznanskih pobud.

Prišli smo do točke, ko se moremo razgledati po stanju in razmerah v literarnem zgodovinopisju na Slovenskem; pri tem nam v mislih kajpak še nadalje ostajata oba pomena omenjenc oznak.

Heinrich von Treitschke se je kljub svojemu apologetskemu odnosu do prusaštva nekoč bridko potožil nad eno najbolj nemško-pruskih lastnosti, in sicer nad nezmožnostjo, da bi Nemci "kar koli prepustili preprostemu zakonu organske rasti". Toda videti je, da v tem ni le vsesplošna nemška težava, temveč tudi razlog temeljnih problemov literarnega zgodovinopisja pri nas, zakaj v njegov naravni razvoj, v kontinuum njegovega ustvarjalnega ritma, so se vedno znova vpletali možje, ki so menili, da je v njih usoda in se zato niso mogli zadovoljevati

¹⁵ P. Burke, *Junaci, nitkovi i lude*, Zagreb 1992, 17.

¹³ C. Ginzburg, *A comment. Anthropology and History in the 1980s; Journal of the Interdisciplinary History* XII, 2, 1981, 277, 278. Glej tudi obrobna razmišljanja istega avtorja h knjigi Natalie Zemon Davies, *Die wahrhaftige Geschichte von der Wiederkehr des Martin Guerre*, Fischer Taschenbuch Verlag, Frankfurt am Main, 1989 (C. Ginzburg, *Beweise und Möglichkeiten. Randbemerkungen zur Wahrhaftigen Geschichte von der Wiederkehr des Martin Guerre*), str. 191.

¹⁴ Citirano po: H. White, *Problem pripovedi v sodobni teoriji zgodovinopisja*, v: *Vsi Tukididovi možje. Sodobne teorije zgodovinopisja*. Uredil O. Luthar, Ljubljana 1990, 98.

preprosto s tem, da imajo prav, temveč so hoteli imeti absolutno prav. Posledice njihovih podvigov so se najpogosteje pokazale v najrazličnejših **pseudomorfozah** (to slikovito oznako, ki po našem mnenju dobro izraža bistvo stvari, smo si izposodili v slovarju filozofije zgodovine Oswalda Spenglerja). V mišljenju zgodovine je pseudomorfoza v najširšem pojmovanju "naravna" posledica prenosa neke negenetsko-neorganične paradigmatične ali sintagmatične strukture v razvoj tega ali onega reda ali tudi razširjenega reda, če govorimo v terminologiji in razumevanjih Friedricha Augusta Hayeka. Ker na svetu menda ni mogoče misliti ničesar, kar bi že prej ne bilo mišljeno, je videti, da se pseudomorfoze v zgodovini povzročajo s prenosom idej in razširjenih redov drugih in zato tudi drugačnih svetov oz. časov v svet oz. čas določenega reda ali razširjenega reda. Pri necikličnih ali nesmernih, se pravi docela nestopenjskih linearnih razumevanjih iger menjav, sprememb in premen, tj. pri nekakšnih družboslovnih in humanističnih vzporednikih fizikalne teorije stacionarnega stanja (koncept totalnega trajajočega časa), pravzaprav vsako zgledovanje pri razvojih drugod ustvarja neke vrste pseudomorfozo, medtem ko prihaja pri teorijah, ki prisegajo na razvojno-ustvarjalne cikle ali stopnje v smerih razvoja, do njih praviloma pri revolucijskih pospešitvah, upočasnitvah ali prenosih težišča sprememb. Povzročitelji pseudomorfoznih stanj v razširjenih redih so načeloma totalitarne oblasti, v redih pa posamični "stebri družbe" oz. družbeno priznane avtoritete. V slovenskem zgodovinopisju najdemo za nek čas tipičen primer pseudomorfoze v "marksističnem pristopu" Boga Grafenauerja k zgodovin(ar)skim rečem (seveda v času od konca II. svetovne vojne do notranjega razkroja marksistične ideologije v slovenskem družbenem, družboslovnem in humanističnem prostoru).¹⁶

¹⁶ Kaka je "marksistični pristop" prava ime za amenjena pseudamarfaza, dakazuje Grafenauerjeva programska izvajanje Problemi in naloge slavenskega zgodovinapisja v našem času (ZČ 1., Ljubljana 1947, str. 11-26), kjer se obširna zagovarja marksovska damislica z imenam "zagadavinski materializem" (str. 22 in dalje) in se trdi: "Razredni boji slovenskih podlažnikov proti tujim gospodom je bila obenem naša natranja in zunanja politika" (str. 23), medtem ka naj bi smisel zagadavinarjevega dela padajal naslednji zela bajevidi, da ne rečemo militanini pasus: "Naradna-asvabadilna barba, najbolj herajski in najslavnejši del dasedanje slavenske zgodovine, pa je odprla vrata v nava, socialistilno daba; z nja si je slavensko ljudstva spet pribarila resnična svabada, vzelo svaja usoda v lastne rake, premagala vse strankarske lačnice, ki so ga delile s pamačja razrednih nasprotij in se osvobodila iz akovav tujega in damačega kapitala. Slavenci smo kančna dozoreli v resnici v narad. Prav v analizi te velike linije slavenske naradne zagadavine, v liniji dasledne barbe majhnega praletarskega narada prati zunanji in natranji sovražnikam za gaspaderski in družbeni napredek, ki si ga z neizgibna zakonitastja pribari, ta uspeh pa mu prinese tudi narodno

Ves njegov marksizem se pravzaprav omejuje na nekaj po duhu tega miselnega sistema hudo dišečih transparentnih izjav in terminov iz zakladnice real-socialistične liturgije ter na tehnokratsko intelektualno pomoč šefu-ideologu jugoslovanskega komunizma Edvardu Kardelju pri tretji izdaji Speransa.¹⁷ V bistvu gre pri Grafenauerju za nekoliko modificirani pristop (v smislu na nekaterih mestih zelo poudarjenega sociologiziranja, tako denimo srednjeveške stanovske družbe ne opazuje historično, temveč skozi razredne naočnike, kar mu pomaga vleči drzne vzporednice med kmečkimimi vojnami in upori 15., 16. in 17. stoletja ter dogajanji, ki so v letih 1941-1945 pomenila somrak včerajšnjega sveta pri nas; prav tako Grafenauer značilno obtoži srednjeveško cerkev, da je dopustila na papeškem prestolu sedenje "posvetnjakov, včasih celo razuzdancev", v resnici pa je bil "posvetnjak" pred papeževanjem le en pontifeks) klasične srednje-evropske zgodovinarske šole (z nadihom analiza), vendar je zgled iz franeoskega sveta na njegovo mišljenje in delo vplival v zanemarljivi meri. Na analiste se je Grafenauer zlasti rad skliceval potem, ko je marksizem postal docela diskreditiran oz. demodiran in demoliran... (Je pa tudi že načeloma jasno, da se v k redukeionizmu nagnjeni srednje-evropski prostor ni moglo naseliti nobeno pojmovanje z Zahoda čisti obliki, saj v času svoje največje aktualnosti ne, izjema so seveda ekstremistične politične ideje.) Značilno je bilo marksizmu žrtvovano zgodovinopisje - da se je ohranilo tisto, kar

prebujenje, v analizi te velike linije je najboljše aražje, ki ga mare in mara (!) dajati zagadavinar svojemu ljudstvu v njegovih današnjih barbah. Saj zagadavina mnaga manj kot marsikatera druga znanosti sme stati izven te barbe, marveč ji mora dajati vsak dan trdne znanstvene temelje. V tem je pravzaprav paglavilni namen zagadavinarjevega iskanja resnice" (str. 25-26). Tu se pakaže tudi vsa problematičnost tvorbe pseudamarfaza in diskreditiranja znanstvenega diskurza z dnevnopolitična pragmatika, ki vadi v usadna relativizacija besede: v njej ni nič resnična in je vse davaljena (Grafenauer nam tako recima v svojem 1947. leta priabčenem pisanju daje vedeti, da je kulturni razvoj - ab državnem, političnem itd. abaden in ne temeljen!), kar v abdabju ljudskih mnažic - če gavarima znatraj pajmovnega sveta znanega latinskega pregavora - seveda velja le za Jupitra, temveč tudi za vale. Z relativizacija veljave besede v zgodavinski vedi sa na stečaj adprta vrata najrazličnejšim prostim strelcem takšnih in drugačnih idealagij, ad venetskih da celjskavnežjih. Nikali ne gre pazabiti, da je zagadavinarjev svet svet besed in iz besed: izven besed zagadavinar kot zagadavinar ne mare delati (čeprav tudi z besedami vselej ne dela kot zagadavinar). In le zata, ker knjiga ni aražje, ja člavek zmeraj brez skrbri lahko vzame v rake.

¹⁷ B. Grafenauer, Ob štirih izdajah "Speransa", ZČ XXXIII, Ljubljana 1979, str. 565; avtar samavšečna poudari, kaka je Kardelj kar na blizu 100 mestih papravlil tekst na padlagi njegovih pripamb, ker pa se ni pavsem pobaljšal v skladu z njegovim videnjem zgodavine, se je marala spisati še kritika v ZČ XXIV, Ljubljana 1970, str. 312-333 (lastna aznaka: "vse doslej edina stvarna in kritična analiza tega pamembnega Kardeljevega dela" - ZČ XXXIII, str. 559, ap. 1).

se v Srednji Evropi šteje za bistveno, tj. zgodovinska znanost (metodološko praktično v neokrnjenem obsegu, v določeni meri pa tudi konceptualno - kljub drugačnim programatskim izjavam - in paradigmat-sko). Tako pri Grafenauerju srečujemo za kar nekaj družbenimi vogali "ljudske množice", ki "jemljejo dogajanje v svoje roke" - povedno ne v glave -, ni pa v njegovem delu dejansko čutiti nikakega izražanja tudi v prostoru bivše Jugoslavije uradne, tj. leninske razlage marksovskega historičnega in dialektičnega materializma, iz česar sledi, da ni filozofskega temelja v mračnih podobah teorije odraza, ki jo je V. I. Lenin skombiniral iz svojega (ne)razumevanja fizikalno-filozofskih pogledov Ludwiga Boltz-manna.¹⁸

Marksističnega bistva v Grafenauerjevem "diskur-zivnem" marksizmu oz. historičnem materializmu preprosto ni (vsaj kar zadeva njegove najpomembnejše spise o zgodovini Slovenecv, h katere raziskavam je prispeval izjemen delež).¹⁹ Tudi

¹⁸ I. Supek, n. d., 32-39.

¹⁹ V najnovejšem času se Grofenauer silovito brani svoje nekdonje virtuočnosti v veščinah diskurzivnega marksizma (prim. B. Grafenauer, *Ob pisanju o slovenskem zgodovinopisju*, ZČ XLVII, Ljubljano 1993, str. 117-129), taka na primer na strani 125 pojasni, da je zloglasni, po marksizmu hudo zaudarjajoči Obračun in program v prvi številki ZČ (Ljubljana 1947, str. 7-10) Zwitterov, pa čeprav je pod njim podpisano "Uredništvo", ki mu je pripadal tudi sam. Kako se je pa tudi Grafenauer vsaj na transparentni ravni strinjal z omenjenim pisanjem, dokazuje njegovo - verjetno neiskreno - hvalisanje Speransa v spisu *Problemi in naloge slovenskega zgodovinopisja v našem času* (ZČ I, Ljubljana 1947, str. 11-26, zlasti str. 16), kjer beremo tudi to, da je iz krogov KP zrasla vrsta zgodovinskih delovcev, "ki po pomenu svojega dela v marksistatem pogledu daleč presegajo strokavnjake. Med njimi je na prvem mestu Edvard Kardelj - Sperans, čigar knjiga *Razvoj slovenskega narodnega vprašanja* (1939), najgloblja idejno priprava Osvobodilne fronte, pomeni tudi globoka obdelava slovenskega narodnega razvoja v zadnjih dveh stoletjih, brez dvoma (!) daleč (!) najboljše od vseh dosedanjih sintetičnih del o tem razdobju". Tenor Grafenauerjevih izvajanj o znamenitem Kardeljevem umotvoru pa je nedvomno sledeči stavek: "To je sploh prvi poskus resnične razlage slovenske zgodovine, ugotovitve njenih resničnih gonilnih sil" (str. 16). Da vsaj za javnost ni stal v nikaki opoziciji do Obračuna in programa, kaže ob visokem vrednotenju marksističnih, tj. dialektičnohistoričnih razlog zgodovine tudi sklicevanje na J. V. Stalina; to naj bi dokazovalo, kaka zelo resno jemlje zahtevo, da se je slovenski zgodovinar dolžan seznaniti "temeljito s teorijami Marksa, Engelso, Lenina in Stalina, ki so vodile in vodijo borbe za novo družbo, državo in kulturo" (ZČ I, Ljubljana 1947, str. 9). Omembe vreden Grafenauerjev "marksistični" dosežek (do ne gre stvari jemati čisto resno, pričuje predmet avtorjevega razbora: glavna torča njegovega napada je namreč "ameriška filozofija", za katero pa ta naš ugledni zgodovinar ni nikoli bil kak strokovnjak) so tudi Uvodne pripombe k Spominom J. M. Trunka (Celje 1950), kjer z velikim entuziazmom metodično premišljeno citira A. A. Ždanova, beremo pa na mestu rečenem tudi takele stavke: "Taka je na primer popolnoma neutemeljeno (=Trunkovo/ povzdigovanje 'slučajnosti' v odločilni vzrok v zgodovinskem razvoju. Pri tej sodbi je Trunk pod jasnim vplivom resnični znanosti sovražne ameriške filozofije, ki služi imperializmu.

literarna veda - in v njenih okvirih zgodovinopisje, ki se ukvarja z literaturo - se pri nas ni vdala problematični teoriji odraza. Ta je ostala omejena na posege političnih in ideoloških ljudi - Ziherla in ziherlistov - v literarno življenje in smrt na Slovenskem. Njihove korenine so bile v prosulih Smernicah Ceneta Logarja iz časa II. svetovne vojne in še pred tem v Kardeljevih spoprijemih z zagrebškim revizionizmom ter njegovimi podežel-skim slovenskimi nasledki (na pomoč je bil tedaj poklican celo sam prominentni bolgarski filozof Todor Pavlov, ki je do zadnjih potankosti izpilil Leninove filozofske domislice). Tudi filozofsko bistvo mednarodno pomembnega in razvpitega spora Ziherl-Vidmar je bil zdaj bolj zdaj manj diskreten boj okoli veljavnosti oz. neveljavnosti teorije odraza. Pri tem se je Vidmar, ki je v zagovor vzel tudi tako zgledno nerealističen pojav, kot je fantastika (ne le domišljija!), zvito skliceval celo na določene nedosledne izpeljave v Leninovih zapisih, zakaj boljševiski vođa iz razlogov prevelike zavzetosti z ravolucionarno prakso svoje teorije odraza (ki ima malo skupnega z mislimi o literarnem odražanju življenja v teoriji in praksi kritikov in pisateljev realistične usmeritve v 19. stoletju) še ni uspel izčistiti in dognati do poslednjih, miselno kaj preprostih konsekvence. Če se je Grafenauer zatekel v psevdomorfozo, je Vidmar prišel do očitno revizio-nističnega stališča (ki ga je pa spretno prikazal kot pravoverno leninskega) in ni reševal samo bistva znanosti, temveč najpoprej in predvsem bistvo umetnosti ter nato tudi umetnosti iz umetnosti, kakor je kritiko imenoval Oscar Wilde. Ob tem je posledično neogibno reševal tudi znanost (o) umetnosti. Ob znanosti je literarna veda vseskozi poskušala reševati tudi svoj diskurz, glede katerega so bili marksisti neizprosni: če že stvarnosti niso

Njen namen je, da zapira ljudstvom spoznanje, da je zgodovinski razvoj podvržen zakonom, ki temelje na vsakokratnem gospodarskem in družbenem stanju, zakonom, ki v zadnjem obdobju kapitalizma, imperiolizmu, nujno vodijo v socializem. Vsi momenti 'slučajnosti' morejo sicer v podrobnostih modificirati pot razvoja, a njegove smeri ne morejo niti malo spremeniti" (n. d., str. 6, 7). Kakor kaže danes (1993) pa je Grafenauerjeva filozofija socialističnega "konco zgodovine" napačna: Francis Fukuyama (zdi se, da gre za nadaljevalca prav tiste "ameriške filozofije", ki je njega dni tako bossovsko zapiralo ljudstvu pot do "spoznanja") je npr. omenjeni konec, ki ga je treba razumeti na ozadju heglovskega doživljanja svetovnozgodovinskega razvoja, postavil že v obdobje liberalne demokracije...To je razumljivo zlasti po tistem, kar je v zadnjih dveh poglavjih študije Kozmos in zgodovina (slovenski prevod je izšel v Ljubljani šele 1992) zapisal Mircea Eliade. V pragozdu psevdomorfoz torej ni povsem jasno, kateri Grafenauer je pravi, tisti iz ZČ 1947 in iz Trunkavih Spominov ali oni iz ZČ 1993 - ali pa gre preprosto za človeka, ki je imel vedno prav in je zato moral pogosto spreminjati svoje mnenje. Vsekakor pa se zdi, da je vselej provi tisti Grofenauer, ki piše ne preveč prijazne besede o ravnanjih svojih umrlih kolegov in Vasilija Melika.

mogli obvladati, so hoteli gospodovati vsaj besedam. Tako je bil konec petdesetih let na ljubljanski univerzi velik pogrom marksističnih "zdravih sil" v podobi lokalne, se pravi dokaj podeželske izpostave "idejne avantgarde mednarodnega delavstva, najnaprednejšega družbenega razreda v zgodovini človeštva, progresivnega (očitno razredno ne najbolj zavednega) kmetstva in poštene inteligence" na profesorja Slodnjaka in dva slavistična asistenta, podobni karamboli pa so bili tudi v drugih humanističnih in družboslovnih strokah, tako v ljudeh (npr. kap dekana filozofske fakultete prof. Oevirka) kot med ljudmi...²⁰

Literarna veda torej svojega diskurza ni hotela žrtvovati za rešitev bistva čiste znanosti, ki pa je pravzaprav diskurzivna utopija: zavedala se je bistvenosti diskurza za celostno podobo vede. Ceno za to so plačali znanstveniki, ki se niso podali v marksistično diskurzivno črno luknjo. Sreča v nesreči je bila, da onstran diskurza (včasih se je vsa tovrstna pozornost omejila le na slovar) jugoslovanski marksoveci razen ob proskripcijah neposredno po prevzemu oblasti leta 1945 pogosto niso niti gledali, kaj šele videli (v zgodovinski vedi je bil tozadevno velika izjema Branislav Djurdjev, tudi mednarodno znan in priznan kot težak polemični marksist). V tem so se razlikovali od navdihujočih vzhodnjaških zgledov. Tamkaj so - sicer pozno, a vendarle - npr. razkrinkali psevdomarksistično potegavščino Vološinova in Bahtina okoli marksovske filozofije jezika, ki z marksizmom (ne z marrističnim, ne z uradnim stalinskim, ne s katerim koli dejanskim jezikovnim ali nejezikovnim) seveda ni imela dosti zveze: Vološinova, ki je v javnosti figuriral kot avtor omenjenega filozofiranja, so nato tudi ročno skrajšali za glavo. Vsekakor je tako bilo zato, ker so se jugoslovanski marksoveci na smrt sprli z J. V. Stalinom in niso več upoštevali njegove znamenite misli o tem, kako je revolucionarna teorija za delavski razred nekaj vredna le, če je vseskozi povezana z revolucionarno prakso.²¹

Zavoljo tega se ne gre čuditi posamičnim čisto voluntarističnim posegom v znanstveno življenje na Slovenskem: pregnanega nepopoljšljivega, se pravi nepokvarljivega nemarksista Slodnjaka je zamenjala Marja Boršnikova, ki so ji "zdrave socialistične sile" očitno zaupale, toda v stroki je postala najbolj znana po svoji naravnost protimarksistični teoriji osebnega in generacijskega ustvarjalnega ritma. Gre za v bistvu

eiklično in šele nato razvojno teorijo, ki je v popolnem nasprotju z marskističnim smernostopenjskim pogledom na in v svet. Sicer pa si je tovrstno nedoslednost privoščil tudi sam J. V. Stalin, ko je zatrl pristno marksistično teorijo jezika, iz teorije odraza dosledno izpeljani marrizem. Tako literarna veda nikoli ni postala nagelj v gumbnici marksističnega režima, medtem ko je zgodovinopisje (kakor je videti iz proslulega Obračuna in programa v prvi številki Zgodovinskega časopisa) na tak položaj očitno pretendiralo.

Kljub temu pa se psevdomorfoze z današnjega stališča kažejo kot dragocena možnost za ohranitev in celo za - resda nekoliko diskurzivno omejen, a vendarle do neke mere organski - razvoj večine humanističnih in tudi nekaterih družboslovnih disciplin na Slovenskem v času, ko je bil vsiljevan skonstruirani razširjeni red, ki je težil po popolnem nadzoru vseh redov družbe. Izjema so bile stroke, ki jih je šolska in sploh vsakršna politika z onemogočitvijo "naravne reprodukcije" sklenila v generaciji ali dveh "fizično" pokončati (npr. klasična filologija). Sinusoida ustvarjalnega ritma posamičnih humanističnih disciplin je tako mogla brez večjih prelomov slediti, kajpak z določenim časovnim zamikom, gibanjem v velikem svetu, čeprav je bilo amplitudno območje omejeno. Sicer pa so tovrstne redukcije in zamiki značilni za razvoj posamičnih ved in strok pri Slovencih tudi v srečnejših časih, ne le v onih pod marksističnim pokrovom, ki mu tako ne gre pripisovati izključne krivde ali zaslužnosti za nevesele razmnere in razmerja po letu 1945²². Pristajanju pri pretežno diskurzivnih psevdomorfozah je sicer mogoče očitati konformnost, kar se dandanes tako v javnosti kot zasebnosti na debelo počenja, toda ob upoštevanju zgodovinskih okoliščin je takšnemu stališču kljub vsemu mogoče priznati veliko zaslug za to, da ob zlomu enega (1941-1945) in nato po pol stoletja še drugega razširjenega reda ni prišlo tudi do zloma reda posameznih ved, čeprav je vsaj po II. svetovni vojni prišlo do ostrih personalnih turbulenc v podobi idejnih "diferenciacij". Vendar se ne gre slepiti s tem, da je bila takšna razrešitev nujna; zgodovina sama po sebi, kakor pravi Hereen, ne gre nikamor; o tem, da gre vselej z najboljšim ponudnikom, pa je tako ali tako vsakomur (tudi piseu Antimachiavellija Frideriku Velikemu) pojasnil že Machiavelli. Prav vse bi se lahko zasukalo tudi drugače, zlasti še, če bi se skonstruirani razširjeni red uspel obdržati dlje od vladavine ene velike generacije

²⁰ Prim. B. Grafenauer, *Nekaj opomb k "zadnjemu srečanju" s Tarasom Kermaunerjem*, Glasnik Slovenske maticе, Ljubljana 1991, št. 1-2, 21 in dalje.

²¹ *Mislino kajpak na stavek J. V. Stalina: "Teorija lahko postane velika moč delavskega razreda, če je neprestano povezana z revolucionarno prakso."*

²² Zaradi majhnega števila ljudi, ki zmorejo vrhunsko delati v kateri koli znanstveni disciplini na Slovenskem, je v njih pravzaprav težko govoriti o razmerah, zato pa toliko lažje o razmerjih: strokovnjaki se ne poznajo zgolj svetopisemsko, po delih, temveč tudi osebno, kar ima zelo daljnosežne posledice...

in bi torej s pridobitvijo diahrone razsežnosti tudi časovno postal razširjeni (torej iz sinhronega pahroni) red. Seveda pa so ob tvorcih psevdomorfoz ves čas obstajali tudi možje, katerih misel se niti diskurzivno ni hotela ukloniti²³ (kar so pogosto plačali s predčasnimi upokojitvami ali neuglednimi premestitvami) in oni drugi, med katerimi je treba v prvi vrsti omeniti tiste miselne preprosteže, ki so za marksizem razglašali svoje ideološke konstrukte, polne samo njim umljive dialektike (tej se v slovarju smrtnikov reče partijnost).

Toda to so vsaj do neke mere očitne reči. V njih ne tiči resnični veliki problem slovenskega zgodovinarstva, ki ga ima v mislih naslov našega razpravljanja. To bi bilo preenostavno in v postmarksovskih časih tudi preveč konformno, v nekem smislu tudi banalno. Bistvene reči se dogajajo pod površino, v temeljih - in dogajajo se od nekdaj; vsekakor so mnogo globlje in daljnosežnejše, kakor si je na ravni očitnosti mogoče predstavljati. Na zgodovinarski diskurz ne vplivajo samo okoliščine, ki ga v nekem razširjenem redu obdajajo v podobi najširše pojmovane družbe, temveč še odločilneje zaznamovanosti njegovega rojstva znotraj nekega jezika oz. zaznamovanosti njegovega dozorevanja v razvit in razviden red. To velja tako za zgodovinarstvo, ki se ukvarja z občimi, nacionalnimi, socialnimi in personalnimi rečmi, kakor tudi za ono, ki ima za svoj predmet le literarne zadeve. Veliko vprašanje je torej tisto o narativni in protinarativni usmerjenosti zgodovinarstva v neki kulturi v času, ki se le-to pojavi kot njen konstitutivni del. V končni posledici odgovor na to vprašanje odloča o tem, ali neka kultura v sebi nosi zgodovinsko zavest ali pa je ne nosi, saj izven pripovedi ni zgodovine, kakor nam je zelo točno povedal Croce. In videti, je, kakor da je sinusoida ustvarjalnega ritma zgodovinarstva bolj odvisna od startnega mesta, ki si pridobi položaj klasične vrednote ali nevrednote oz. avantgardistične protivrednote v neki kulturi, kakor od okoliščin, ki samo vplivajo na reduciranost ali nereduciranost amplitudnih gibanj v igrah menjav časov. Vprašanje narativne ali protinarativne narave diskurza torej šteujemo za temeljno vprašanje zgodovinarstva na Slovenskem, naravnost usodna pa je njegova narativna oz. protinarativna usmerjenost v trenutku, ko postane red znotraj slovenskega razširjenega reda. Vse poznejše premene so le posledice omenjenega trenutka odločitve, čeprav so stvari včasih zaradi psevdomorfoznih tvorb, izzvanih od najrazličnejših okoliščin, nekoliko manj jasne, kot bi bile, če bi

stvari bile prepuščene "*najpreprostejšemu zakonu organske rasti*".

Kolikor so pokazale dosedanje raziskave (zlasti B. Grafenauerja in O. Lutharja), zgodovinarstva na Slovenskem ni mogoče razumeti izven gibanj v zgodovinarstvu (srednje)evropskega civilizacijskega kroga; njegov nekoliko posebni položaj v naši nacionalni kulturi, ki je seveda različen od razmer v drugih kulturah istega civilizacijskega kroga, pa je odvisen od posebnosti v načinu vpeljave zgodovinarstva v slovenski kulturni kánon. Na tem mestu ne bomo ponavljali že izrečenih ugotovitev o razvoju zgodovinarstva in zgodovinske znanosti na Slovenskem, zato pa bomo poudarili za nas bistveno misel, da paradigmatke, konceptualne in metodološke spremembe v zgodovinski znanosti ne vodijo vzročno-posledično k spremembam zgodovinarstvenih paradigem, konceptov in metod. Zgodovinarstvo se giblje znotraj svoje lastne logike, zgodovinska znanost pa znotraj svoje. Logika razvoja zgodovinarstva je morebiti bolj kot z gibanji v zgodovinski vedi povezana z igro menjav v literarnih stilnih formacijah, torej z duhom časa ter njegovimi modnimi kapricami, novostmi in norostmi. Glede tega je zgodovinska znanost stanovitejša, čeprav še zdaleč ni imuna pred tovrstnimi pojavi, proti katerim seveda nima nič, vsaj nič učinkovitega ne. Za podkrepitev misli o različnosti metodoloških, konceptualnih in paradigmatških menjav zgodovinarstva in zgodovinske znanosti moremo navesti v našem prostoru enako tekstno strukturiranost (v podobi kronikalnosti) tako srednjeveškega (reprezentativen primer: Celjska kronika) kot posthumanističnega zgodovinarstva (denimo v Martina Bauzerja Zgodovini Norika in Furlanije). Omenjena spisa sta nedvomno nasledka različnih paradigem, konceptov in metodologije zgodovinske "*znanosti*" - gre kajpak za temeljito drugačnost srednjeveške "*znanosti*" od posthumanistične, in vendar sta si obe navedeni deli na ravni tekstne strukture zelo podobni. Koliko je povezav med igrami menjav v zgodovinski znanosti in zgodovinarstvu ter kakšne le-te so, če sploh so, more biti predmet nadaljnjega razpravljanja.

Tudi slovensko zgodovinarstvo, ki se ukvarja z literaturo, s svojimi premenami ne sledi premenam v postopkih literarno-zgodovinske znanosti: literarno zgodovino oz. zgodovino literature kot splet biografij avtorjev tekstnih podvigov najdevamo pri znanostno in generacijsko tako različnih piscih, kot so denimo Valvasor, Čop, Marn, Glaser, Boršnikova in v bistvu tudi M. Murko, Kidrič ter več sodelavcev Matičine zgodovine slovenskega slovstva, generacijski pristop srečujemo pri svojevrstnem pozitivistu Prijatelju in po II. svetovni vojni pri pristašu imanentne tekstne

²³ Bili so to ljudje, ki so se zavedali, da izven besed večine humanističnih disciplin preprosto ni in da v njih drugače kot z besedami strokovno ni mogoče delati. To je v svoji drami *Revolucija* zelo prepričljivo pokazal Stanko Majcen.

interpretacije Paternuju, medtem ko se zgodovino literarnih del trudijo pisati Slodnjak, Pogačnik in Zadavec.

Slovenski zgodovinarji so se doslej pretežno zanimali za metodološke in konceptualne spremembe v zgodovinopisju, ki se lahko imenuje slovensko, se pravi za linijo, ki ima svoj začetek pri A. T. Linhartu, brez prekinitve pa se na vsaj kolikor toliko evropski ravni razvija od generacije Franca Kosa, torej nekako od srede druge polovice 19. stoletja naprej. Zagotovo je Linhartovo zgodovinopisje velik novum v slovenskem historiografskem prostoru, toda: v slovensko zgodovinopisje nedvomno sodi tudi Anton Kreml, ki se kot pisec zelo malo razlikuje npr. od Valvasorja (razen seveda v slovenskem razpravljalnem jeziku in predmetu svojega opisa - Štajerska nasproti Kranjski). Tudi med zgodovinsko znanostjo Erazma Franciscija, ki stoji za mnogimi pretežno historiografskimi pasusi Valvasorjeve Slave, in med tozadevno veščino Antona Krempla ni bistvenih razlik. To pa pomeni, da Valvasorjevo zgodovinopisje ni tako *"neslovensko"*, kakor je videti na prvi pogled, tj. glede na svoj predlinhartovski položaj. Seveda je Kremplovemu deželno-domoznanstvenemu zgodovinopisnemu konceptu mogoče očitati v kontekstu njegovega časa zaostalost in podeželskost, toda to je problem čisto druge ravni (in Kreml še zdaleč ni kak evropski unikat oz. edinstveni relikv davnih časov!). So pač nadnacionalno, nacionalno in lokalno ter nadčasovno in časno pomembni mojstri. Videti je, da je v nekoliko zaspanem in neambicioznem ritmu premen v zgodovinopisju na Slovenskem motnja pravzaprav racionalistični, svojemu svetovnemu času ustrezajoči Linhart, ne Kreml in avtorji, ki so še pozneje ustvarjali v enaki paradigmi. In v našem času je podobno: niso značilni tisti, ki so na ravni svojega svetovnega zgodovinopisnega časa, temveč oni drugi, včerajšnji in predvčerajšnji (denimo zgodovinopisci, katerih delovno torišče je konstruiranje predstave o nezadržnem slovenskem narodnem vzponu, ki v *"zgodovinski perspektivi"* *"osmišlja"* te ali one dnevnopolitične podvige); tako se npr. mnogi zgodovinarji II. svetovne vojne na Slovenskem v največji meri ne zavedajo velikih epistemoloških problemov pri svojih virih in so naravnost obsedeni od papirjev, ki jih zmagovalno vihtijo v dokaz svojih prepisovanj iz njih, pri čemer jim podeljujejo vsaj enako brezprizivno vero kakor recimo Franc Kos (le da so v kritičnem pretresu, ki naj racionalno utemelji popolnost ali nepopolnost zaupanja pričevanjem preteklosti, mnogo manj natančni od avstrijske zgodovinske znanosti 2. pol. 19. stol., torej reda F. Kosa).

Podobna asihrona gibanja kot v primeru zgodovinske znanosti in zgodovinopisja o občinah narodnih rečeh je najti tudi v razvojnih ritmičnih literarne znanosti in zgodovine literature. Tako se Valvasorjevo *"literarno"* zgodovinopisje na mnogih mestih, zlasti v biografskih pasusih, prav malo razlikuje od *"literarnega"* zgodovinopisja Matije Čopa, čeprav je med Valvasorjevo *"znanostjo"* o kranjskem pismenstvu in Čopovimi prazasuki *"literarne"* znanosti nekaj svetlobnih let razdalje. Vendar je glede tega težko reči kar koli zanesljivega, ker pri nas še ne obstajajo celovitejša zgodovinska paradigmatična, konceptualna in metodološka iger menjav v zgodovinopisju o občinah, narodnih in posebnih literarnih rečeh (včasih gre v slovenski zavesti pri tem dvojnem za identičnost: vse obče je literatura); v tej smeri so narejeni le prvi koraki, najodločnejši z Ota Lutharja disertacijo Interpretacija nekaterih sodobnih teorij zgodovinopisja.

V nadaljnjem razpravljanju bomo opozorili na po našem mnenju ključni moment za podobo slovenskega zgodovinopisja. Pri tem se ne bomo mudili ob stanju v zgodovinski znanosti, ki ni rožnato: če ne uporabljamo specifičnih meril *"pro domo"* in ne prepotenciramo nekaterih komaj opaznih znamenj sprememb, ki pa so bolj možnostni nastavki drugačnega razvoja brez nujnosti dejanskih sprememb, lahko še vedno govorimo o močnih tokovih usodnega sociologiziranja (npr. najdevanje vzporednic med kmečskimi upori in *"ljudsko revolucijo"* 1941-1945) in konstruiranja preteklosti, kar sodi v zgodovinski vedi, kakor jo doživljajo dandanes najprodornejši historiki, med najbolj predpotopne pojave in kričeče primere nerazumevanja bistva zgodovinskih raziskovanj. Le z največjo silo je mogoče razvoju v velikem svetu najti ustrezne v domačem dogajanju, ki je, če si sposodimo slikovito oznako Aleksandra Flakerja, še vedno v znamenju *"realizma z Vrha od Svete Trojice"*.²⁴ Je pa v zadnjem času vendarle mogoče videti znamenja resničnih sprememb v podobi prodora časa sveta najustrežnejših pojmovanj zgodovinarjevega dela (zgodovinopisje P. Vodopivca, V. Simonitija, J. Cvirna, A. Studna, O. Lutharja, M. Štuhca in še nekaterih). Izven vsakega dvoma je k znamenjem razveseljivih sprememb največ prispeval Vasilij Melik - tako s svojimi teksti kot z inovativnim tokom naklonjenim urejanjem Zgodovinskega časopisa. Zgodovinopisje (spet) postaja zgodba. Zgodba, ki intrigira. Pustolovščina in umetnost pripovedovanja. Klio je spet muza - in kot nekdanja muza pisanja, ne muza dogajanja, kar je na Slovenskem morala biti vse od časa Franca Kosa. Pisanje zgodovine ni več muka skoncentrirane

²⁴ A. Flaker, *Poetika osporavanja*, Zagreb 1984², 56 in dalje.

učenosti, temveč radoživo početje ljudi, ki dopuščajo in odpuščajo vse - razen dolgega - ter v svojih opravkih uživajo in se zabavajo s tem, da delajo, medtem ko Bogo Grafenauer njihovo početje motri z apokaliptičnimi komentariji glede usode zgodovinske vede na Slovenskem.²⁵

Povsem drugačna je razvojna tendenca zgodovinopisja, ki ima za predmet slovensko literaturo. Zaradi posebnih zgodovinskih okoliščin je zgodovina literature v zavesti slovenskega občestva v 19. stoletju in v velikem delu 20. bila na mestu, kjer je ponavadi obča nacionalna zgodovina, literarno zgodovinopisje pa na mestu oz. v položaju občega nacionalnega zgodovinopisja.²⁶ Ker je bila z zatonom pozitivizma zgodovina nacionalne literature pri nas potisnjena na rob literarne vede, takšna vloga zgodovinopisja o literaturi dandanes ni več mogoča: zato je tudi pisanje pesmic v slovenski kolektivni psihi vse manj razumevano kot najvažnejše početje na svetu. To v našem času dokazuje množica slovenskih literatov, ki svoj prostor pod soncem iščejo sredi političnega meteža: v 19. stoletju je bila stvar povsem drugačna, saj je praktično vsak politik hotel biti tudi pisatelj in se tako zriniti na nacionalni olimp (Toman, Zarnik, Svetec, J. Vošnjak, I. Hribar, Kersnik, Tavčar itd.; nekaterim je podvig celo uspel). S tem, ko je literarna zgodovina v naši zavesti prenehala predstavljati celotno literarno vedo (literarna zgodovina je v obliki, v kakršni smo jo do pred nedavnim poznali na domačih tleh, bila nekak narodni oficij za konsekracijo), so nastopile zelo

daljnosežne posledice v slovenskem občutenju življenja.

Kako se je literatura sredi prejšnjega stoletja med Slovenci prikopala do osrednje nacionalne identifikacijske vrednote, posledica česar je bila obremenitev literarne zgodovine z ustvaritvijo občednacionalnega in ne le nacionalnoliterarnega kánona, si bomo - seveda le v glavnih črtah - brž ogledali, še prej pa moramo reči nekaj neveselih besed o razvojnih tendencah sodobnega slovenskega literarnovednega pisanja (zlasti potem, ko smo dognali stanje v zgodovinski vedi). Zgodovine literature kot zgodbe literarna veda pri nas po tem, ko se je iztekla ura kanonizacijske literarne zgodovine, ni odkrila. Verjetno se je obča nacionalna zgodovina lažje prebila do zgodbe zato, ker nikoli ni bila pretirano obremenjena z nalogo ustvaritve nacionalnega kanona, se pravi kanona slovenskega razširjenega reda: velike ideologije 19. in 20. stoletja, ki so usodno posegle v naše razmere in razmerja, so poskrbele za to, da je bila obča nacionalna zgodovina Slovencev le zgled nezglednega...Med mnogimi literarnimi zgodovinarji ni videti nikakršne odprtosti ali vsaj tolerance do literarne zgodovine kot pripovedi oz. zgodbe: slog preprosto ni dopuščen oz. odpuščen, prav tako ne stilizacije in podobne mične reči iz arzenala narativnosti, ki jih srečujemo npr. pri Ivanu Prijatelju (ta denimo popolnoma drugače pripoveduje o Mumu kot o Cankarju, o tem spet drugače kot o možeh preporoda ali generacijah ustvarjalcev po letu 1848., čeprav povsod ostaja neponovljivo lasten).²⁷

Kako takšno pristopanje k literarnovednim rečem ni nič nesodobnega, dokazuje opus znamenitega zagrebškega učenjaka Aleksandra Flakerja.²⁸ Po svoje je ravnanje tistih prominentnih predstavnikov literarne vede na Slovenskem, ki grdo v onemoglem nasprotovanju novim tokovom v stroki celo tako daleč, da skušajo onemogočiti objavo svojim idealom nasprotnih tekstov (za njimi zelo metodično in sila entuziastično stoji tudi kakšna perspektivna "mlajša moč": prenašalcev tradicij najbolj kranjske lastnosti - Dragotin Dežman jo je že kot Karl Deschmann označil kot "die berühmte kranjska fovšarija" - res nikoli ne zmanjka), lahko razumljiva psihološka reakcija, ki izvira iz želje po velikem Drugem - in majhnem drugačnem -: zgodovina literature je pač preveč povezana z duhom obče zgodovine, da bi

²⁵ Prim. B. Grafenauer, *Ob pisanju a slavenskem zgodovinopisju*, ZČ XLVII, 1993, str.117-129. Kot temu pisanju pomenljivo približno sočasnega dogodka pa ne moremo spregledati "dozorevanja" problematične misli o potrebi akolajnanja nekega publicista v Zgodovinskem društvu Ljubljana - prim.: Dela, 12. junij 1993, str. 22, prispevek Barisa Gombača z naslovom *Odprta pisma predsedniku Kučanu. S tamkaj zapisano hipotetična mislija Marca Blacka (verjetno se misli na M. Blocha)*, da "je vse, kar že ni staro 80 let, stvar publicistične", strinjajči se dr. Gombač namreč resolutno razlaga, da je omenjeno društvo za odlikovanje predlagalo v javnosti sila kontroverznega publicista, ki se je v veliki večini ukvarjal s stvarmi, mlajšimi od 80 let, ter je za to prejel tudi temu ustrezno NIN-ovo nagrado (1985). Ničesar bolj strokovnega torej ni početi Zgodovinskemu društvu Ljubljana, kar je očitni znak njegove krize; tako je Grafenauerjeva črnogledost akoli zgodovinskih reči povsem na mestu. So pa seveda razlogi zanja nekoliko drugačni, kot jih navaja an, ki v ZČ 1993 neko publicistična in siceršnja kariero diplomanta in doktoriranca zgodovine za slavnostni članek malo okusno (a vsekakor sistematična in očitna z metoda), primerja s kariero uglednega in zaslužnega zgodovinarja Vasilija Melika.

²⁶ Tako ni presenečljivo, da je eminentno literarni zgodovinar Ivan Prijatelj napisal najobširnejše splošnozgodovinsko delo v slovenščini (*Slavenska kulturno-politična zgodovina 1848-1995*): ker je bila za njegavo literarnozgodovinsko paradigmo nujna predhodna splezna zgodovina, se je moral najprej lotiti te, ker zgodovinarji dolejš niso ustvarili nič vsaj približno zadovoljivega a kritičnem času.

²⁷ Kvečjemu na ravni slovarja se najdejo kakšne posebnosti osebnosti, kakor denimo presenečljivo militarističen besednjak B. Paternuja, ki s posebno senzibilnostjo kar najprej nekaj minira in razstreljuje...Ker je ta avtor vstopil v slovensko javnost kot lirski pesnik, je vse skupaj še bolj nenavadno.

²⁸ Prim. K. Pranjic, *Jezikovna posredstva u opusu profesora Flakera, Umjetnost Riječi XXXIV, Zagreb 1990, št. 1, 67-80.*

mogla veljati za neizpeljano stroko. V iskanju svoje "ontološke" difference v razmerju do obče zgodovine si je razen z usmerjenostjo na specialni predmet, ki pa ga občasno lahko mobilizira kot svoj vir tudi obča zgodovina (in zato nikakor ne zagotavlja "ontološke" diferenciranosti), našla tudi diskurz(iv)no diferenco, ki pomeni odločen NE vsakršni pripovedni sproščenosti in zapisanost tipičnim dejanskostim, tj. protinarativnim diskurzom. Takšna gibanja je prodor strukturalistične jezikoslovne infanterije, s katero je literarnovedna kavalerija strateško povezana, samo še okrepil: skozi stranska vrata je tako v slovenski literarno-zgodovinski prostor prišla strukturalna pozeba v podobi pozabe zgodovine. Edina pozitivna posledica tega je bila osvoboditev literarne zgodovine občenacionalne kanonizacijske službe... Navsezadnje pa je tudi lažje ustvarjati knjige o metodah, konceptih, paradigmah itd., ki se izgublja v preimenovanju že davno znanih pojavov, v njih raje manj kot bolj duhovitih permutacijah ali v (po)ustvaritvi posebnih jezikov posvečencev, kakor lepo knjigo - in ne pozabimo, da sodobne teorije zgodovinopisja govorijo prav o tem, kako je knjiga zgodovine lahko to oz. kako naravnost mora biti to, če naj ima svoj smisel in pomen -, ki je, kakor je poudarjal že Novalis, edina knjiga, katere ustvaritev je vredna truda. Zakaj razlaganje metod in drugih pojavov, ki so zgolj sredstvo, ne more biti zadosten razlog za knjigo, ki more vselej biti le cilj. Pri tem je seveda jasno, da vsa sredstva prej ali slej prenehajo biti uporabna, ker so - spet prej ali slej - presežena, medtem ko so cilji, zlasti če so kaj vredni, nedosegljivi. To je dobro vedel tudi J. Ortega y Gasset, ko je dejal, da je tudi knjiga, ki vsebuje neko znanost, v svojem bistvu knjiga. Oziroma: naj bi to bila. V modernem zgodovinopisju to pomeni, kakor smo že videli, predvsem zgodbo. Zgodbo, ki jo je treba znati pripovedovati. O tem pa, da je lažje postavljati miselne konstrukcije, kakor stikati za zgodovino po arhivih in knjižnicah, sploh ne gre izgubljati besed. Če se dejstva ne skladajo z našo mislijo, pač toliko slabše zanje...

Sedaj se moremo posvetiti bistvenemu. V 19. stoletju je bila med Slovenci zgodovina literature, kakor smo že rekli, postavljena na mesto, ki ga v nacionalni kulturi ponavadi zaseda obče zgodovinopisje, to pa je bila naravna posledica dejstva, da je tedaj v slovenskem prostoru bila nacionalna literatura na mestu zgodovine. Za Srednjo Evropo pod habsburškim žezlom ni to nič posebnega, saj je A. J. P. Taylor že precej davno slikovito zapisal, da so mnogo narodov v Avstrijskem cesarstvu oz. Avstro-Ogrski ustvarili pesniki (zlasti tistih, katerih

niso zgodovinarji), pri čemer seveda ni šlo za pesniške, temveč realne politične narode.²⁹

Iz sveta politike je za naš problem potrebno razumeti predvsem sledeče: slovensko narodno gibanje je moralo biti, če se je hotelo idejno razlikovati od nekaj zgodnejšega nemškega, ki je bilo liberalno, konservativistično.³⁰ Sprva, leta 1848, so bili Slovenci tako liberalni kot konservativistični, tako bogati kot revni, skratka vsakršni. Toda neposredno zatem pod pritiskom neoabsolutizma postanejo gibanje, to pa pomeni precej ožji prostor od političnega naroda. Ker so zavezniki Slovencev nemški konservativci (njihov šef grof Hohenwart je bil poslanec slovenskih volilcev), je dokaj logično, da se pri redukciji iz političnega naroda v narodno gibanje Slovenci odločijo za konservativizem. Slovenski liberalci leta 1848. izgube tla pod nogami in večinoma zamenjajo nacionalni tabor (Dežman, Konšek), ali pa ostanejo osamljeni tolerantneži (kakor junak leta 1848 M. Ambrož).³¹

Šele iz konservativistično reduciranega političnega prostora narodnega gibanja po l. 1848 zraste poznejša slovenska narodna politična in nazorska konfiguracija. Zarnik vsekakor ne pravi zaman, da so volitve 1867. leta pokazale, kako je slovenski narod

²⁹ To je treba razumeti no rovni Broudelove misli, do sa francasko nacija ustvarile francoske železnice: edini kohezivni element mnogih narodov v habsburški monarhiji in nosploh v Evropi vzhodno od Zahado je bilo kultura, kakor jo je apredelila narodno gibanje. Do je v njej igrolo literoturo vidno vlogo, je zavoljo njene eksistencialne navezonosti no narodov jezik povsem razumljivo. Srednjeevropski naradi so tarej v osupljiva popolni meri "zamišljene skupnosti" (prim. B. Anderson, *Imogined communities. Reflections an the origins ond Spreot af Notionolism*, London 1983).

³⁰ Slovensko narodno gibanje se je naravnost marola hateti idejno razlikovati ad nekoliko zgodnejšega nemškego (to je še imelo možnost izbiri med liberalno in konservativno usmeritvijo; da je izbrola za narodna gibanje norovnejšo liberalno smer, ne presenečo), zakoj ideološka diferenciacijo je potrebo politične pometi in nespometi. V 19. stoletju pa je bilo pripadnost nekemu narodu v okvirih habsburške monarhije stvar politike, ne kulture, kar dokuzejo tudi primeri s slovenskih tal: njegovo "gorjonska ekscelenco" Jožef boron Schwegel je npr. bil vadjja nemške stranke no Kronjskem pa ravno toko slovenskem Korlu Deschmannu (obo sto v mlojših letih ustvorjolo slovensko literoturo), medtem ko je bil Nemec Hermon eden najbolj radikalnih slovenskih poliitkov: celo še lewo 1900 je bil slovenski paslonec v državnem zboru na Dunoju Nemec s Hrvoškego "Reichsritter" Hugo pl. Berks, posesunik z Blogovne (čeprov je bil izvajien kot noslednik čvrsto liberalnega Mihe Vošnjoka, se je pridružil klubu slavenskih katoliških posloncev; Slovenski Norod je 8. 3. 1901 no prvi stroni zelo obesežno vzel v precep omenjenega poslancu in bralcem pajasnil, da se Reichsritter Berks najde povsad iam, kjer se koj sveti in cingljio!).

³¹ Značilno Ambraž, liberalni Slovenec generacije leta 1848, v naši zovesit ne mare veljoti za prvega ustavnega slavenskego župono Ljubljone; ta čosini položaj je bogve zakaj pridržan Petru Grosselliju, čeprov je bil med njim in Ambražem slovenski župon kronjskega glavnega mesta tudi eden nojviidnejših storoslovenskih prvokov Eibin Henrik Costa.

nekaj realnega... Dejansko bi moral reči, kako je tedanja velika volilna zmaga znamenje, da je slovenski narod spet nekaj realnega. Kajti pred tem je to pokazalo že leto 1848, ko še ni bilo posledic dela in delovanja narodnih agitatorjev, ki so poosebljali narodno gibanje. To pa pomeni, da so se med 1848 in 1867 dogajale izjemno važne reči, ki niso predstavljale narodnega vzpona, temveč prav nasprotno, ožitev prostorov slovenskega življenja. Redukcionizem v slovenskem razširjenem redu po koncu pomladi narodov pa je spremljal tudi redukcionizem v posameznih redih Slovencev.

Tako v ideologiji narodnih agitatorjev, ki izhajajo iz vrst razumnikov, nenadoma začne veljati za slovenskega izmed vseh slojev le kmetstvo (in to ni misel leta 1848 in pomladi narodov!), pri tem pa agitatorji skozi usta Josipa Vošnjaka³² priznavajo, da niso kmetje in da kmetstvo s svojimi idejami prebujajo! Redukcionizem je opaziti tudi v literaturi: Koseski, glasnik slovenskega časa pred letom 1848. glorificira nacionalno zgodovino (Slovenija cesarju Ferdinandu), kar je pri duhovnem glasniku nekega naroda v 19. stoletju najnaravnejši pojav. Vidi predvsem širine slovenskega življenja (Kdo je mar?). Tudi Matija Čop realistično poudarja, kako neke razvite nacionalne literature ne morejo predstavljati le spisi za kmeta (in tudi Prešeren v Novi pisariji nesmrtno osmeši utilitarno književnost). Ni dvoma: do leta 1848 je v igri več literarnih programov - oba vodilna, konservativistično-klasicistični Koseskega in Čop-Prešernov liberalno-literarni, pa nimata nobene zveze z življenjskim utilitarizmom. Zato pa je Fran Levstik, glasnik slovenskega časa v 50-ih letih, mnogo manj širok: vidi samo kmetstvo in nič zgodovine (ni snovi za tragedijo v velikem stilu, ki po klasicističnih nazorih, na katerih temelji tudi Levstikova misel o dramatiki, lahko upesnjuje le zgodovino, kakor se pojmuje še v 19. stoletju).³³

Pred letom 1848 in neposredno po njem se slovenska književnost živahno razvija v vse smeri,³⁴

od lirčne in epične poezije do različnih žanrov pripovedne in drugovrstne proze, ideolog slovenskega slovstvenega razvoja v 50-ih letih Levstik pa "dovoli" samo slovstvo za "(pri)prosti" narod po Ciglerjevem zgledu in spise na približno tej ravni v najrazličnejših drugih vrstah besedne ustvarjalnosti. Iz slovenskega slovstva pomaga brutalno izgnati Jožefa Stefana, pustši po Jurčičevem romanopisju, z nezaupanjem motri Stritarjevo kaj krotko evropeizacijo domorodne literarne scene, nazadnje celo Tavčarja obsodi, da niti slovensko ne zna... Uveljavi se grobo utilitarni kmečko-prosvetiteljski program. Kakor v slovenskem razširjenem redu pride tudi v slovenskem književnem redu v 50-ih letih 19. stoletja do usodne konservativistične redukcije (seveda pa je konservativizem v politiki nekaj drugega kot konservativizem v literaturi!). Levstnik poseže v razvoj slovenskega slovstva v usodnem trenutku zlasti za pripovedno prozo; tedaj najrazličnejši njeni zasnutki in nastavki preraščajo v svoje čiste, razvidne in razvite obilke. Njegova intervencija pomeni pozebo za vse neljudskoprosvetne oblike slovenskega pripovedništva. Namesto razvijajoče se polfonije jezikov, ki jo terja razvita moderna proza, Levstik v našem pripovedništvu kot ideal uveljavi jezik kmetstva oz. točneje: svojo precej privzdignjeno predstavo o njem (vsekakor gre za dokaj pesniški konstrukt, ki pa ga moremo občudovati v Martinu Krpanu). Dovoljen in vzoren postane en sam register - in to v času, ki terja mnogo, zelo mnogo različnih registrov za še tako kratek pripovedni podvig. Seveda se Levstikovi posegi ne omejujejo zgolj na prozo, toda v poeziji in dramatiki njegova intervencija ni toliko usodna, saj je prva že razvita v moderni obliki, druga pa šele bo v postlevstikovskem času.

Tudi za zgodovinopisje je bila levstikovska pozeba usodna³⁵, še zlasti, ker je bila širina sloven-

³² J. Vošnjak, *Spomini*, Ljubljano 1982, 99 in dalje.

³³ Mislimo kajpak na Levstikov program realizma "z Vrha od Svete Trojice" v *Popotovanju iz Litije do Čateža* (1858).

³⁴ V prozi je npr. moč razločiti vsaj naslednje smeri: ljudskopovestno (Cigler), zgodovinopisno (Kremlj, Trdino), literarnopovedno oz. literarnokritično (Molavošič, Trdino), časnikarsko (Vodnik, Bleiweis in njegovo ekipo), norovoslovno (Vertovec, nekaj pozneje J. Stefan)... Vse to se dogaja kajpak na ozadju že od prej močno razvite pridižne književnosti. Poezija se razvija tako v klasicistični smeri (linijo Vodnik-Koseski) kot na poteh od baroka k romantiki (linijo Dev-Prešeren), srečujemo po tudi čisto utilitarno verzifikacijo. Najšibkejšo je dramatika, ki sloni predvsem na poslovenitvah (Linhart, Smole) in na prevodih (Jopelj prevoja Metastasievega Artoksera), todo to je razumljivo, saj zahteva izmed vseh vej književnosti največje infrostrukturno zaledje (poleg založništva še gledališče).

³⁵ Zgodovinopisje je pač vselej pripoved, ker časa ni mogoče ponovljati in tako vzpostavljati razmerje identitete med zgodovinopisnim označujočim in zgodovinskim označenim. Pripovedni prijem po paradoksalno povečujejo pričevonjski učinek zgodovinopisja. To si moremo ogledati na znamenitem primeru iz Tukididove Peloponeške vojne; avtor namreč na nekem mestu pravi: "Glede govorov, ki so jih govorili posamezniki pred vstopom v vojno ali med njo, je bilo težko zapomniti si natančno besedilo tako meni, kot sem som poslušal, kot tistim, ki so mi od drugod poročali o njih. Napisal sem jih, kot sem si predstavljal, da bi posameznik lahko govoril, če bi hotel najbolje povedati to, kar je bilo vsakokrat potrebno" (Prevod B. Grofenaerjo). Pisec bl o govorih lahko zgolj poročal, vendar tega noče: v svoj zgodovinski diskurz noče vplesti pragmatičnega diskurza mobilizirajočih govorov in zato vpeljuje v tekst pripovedni dialogizem. Toko je njegovo zgodovinsko pripovedovanje lahko zgled neprizadetega podojanja dogodkov, ideološko najbolj obremenjeno sporočilo po so pripisano glasovom drugih oseb (seveda je tudi Tukididovo neprizadetost svojevrstno ideološkost). Toko se zdi, da mora biti zgodovinopisje usmerjeno pripovedno ne le zaradi

skih zgodovinoepisnih poskusov v času pred Levstikovim nastopom naravnost presenetljiva. Seveda so to bili še nastavki, a vendarle ne moremo spregledati narativnega bogastva pri še "neusmerjenem" razvoju od V. Vodnika preko Krempla do Trdine, medtem ko pozneje ne najdevamo več ničesar podobnega vse od 70-ih let prejšnjega stoletja do časa globoko v 20. stoletju... Diskurz slovenskega zgodovinoepisa postane zožen na protinarativne modele, veliki redukeionist pa je Franc Kos, ki redukcijo izvede v imenu zgodovinske znanosti, kakor jo pojmuje Srednja Evropa v 19. stoletju. Seveda: Kos je imel prav v svojem nastopu zoper Trdino, toda ne tudi absolutno prav: ni zatrl le zmot zgodovinske (ne)znanosti gimnazijskega maturanta Trdine, temveč tudi njegovo zgodovinoepisno pripovedništvo. Ker je zgodovinska znanost v tedanjem srednjeevropskem doživljanju sveta, kakor smo že pokazali, povsem nedvoumno obsegala zgodovinoepisje, je Kosov obračun s Trdinovo "znanstvenostjo" bil tudi obračun z njegovo zgodovinoepisno pripovedno večščino. Toda to bi ne imelo usodnih posledic v primeru neoviranega razvoja slovenskega pripovednega jezika in narativnih struktur. Tako so pa bile te neizogibne, zakaj tudi če bi kdo hotel, bi po Levstikovem posegu ne mogel (več) sproščeno pripovedovati zgodb zgodovine, saj tudi leposlovnih zgodb, ki so še primarnejša umetnost pripovedovanja, ni (več) bilo mogoče pripovedovati na način, kakor da ni bilo levstikovske redukcije. Kos je s svojo zgodovinsko znanostjo prišel v že reducirani slovenski pripovedni prostor, ki je bil kaj malo primeren za ubesedovanje zgodovine. To seveda zajema celo življenje, ne le zgodb "(pri)prostega naroda za (pri)prosti narod", ki jih je kot praktično edine dovoljeval Levstik.³⁶

Franc Kos je bil skoraj prisiljen zapisati se protinarativnemu zgodovinoepisnemu diskurzu. Tja so vlekli zgledi avstrijske historiografije tistega časa, še bolj pa sveta jeza nad Trdinovo strokovno nebogljenostjo, ki se je razodevala skozi dobro pripovedovane zgodbe. Trdinove večščine pripovedovanja ni znal ali pa ne hotel ločiti od tistega, kar je ta pripovedoval (tako ga je lažje povsem "povozil"). Trdina, ki je hodil samosvoja pripovedna historio-grafska pota, pa zaradi svoje problematične znanstvenosti seveda ni mogel veljati za temeljnega

usmerjevalca razvoja slovenskega zgodovinoepisa, ki je hotelo biti srednjeevropsko, torej del zgodovinske znanosti.

Iz do sedaj povedanega moremo toliko lažje razumeti neskrivan Trdinov odpor do Levstikovih podvigov v slovenskem slovstvu - vsaj instiktivno je čutil pogubnost njegovega redukeionizma, s katerim se kot človek, ki se je duhovno oblikoval v še nereduciranem slovenskem slovstvenem prostoru, ni mogel strinjati. Tako je povsem razumljivo in tudi simpatično njegovo zagovarjanje mojstra pevea Levstikovih zoprnikov Jovana Vesela Koseskega. Tudi Cankarjevo hvaljenje Trdine in njegovega z levstikovskim redukeionizmom neobremenjenega pripovedništva tako dobiva nov pomen (ni le po(s)redno draženje Ivana Tavčarja, čeprav je tudi to): Cankar sicer ni znal iz pripovedne enoglasnosti, vendar ga enoglasje "realizma z Vrha od Svete Trojice", ki ga je uveljavil Levstik, ni moglo zadovoljevati, zato ga je reformiral v secesijskem duhu (njegova reforma monodičnega glasu slovenskega pripovedovanja, kakršnega je uvedel Levstik, je mnogo radikalnejša od Stritarjeve sentimentalistične, Tavčarjeve postromantične in Kersnikove realistične, medtem ko je Jurčiča Levstikov program oplazil le deloma, tako da se je njegovim večjim kvarnim vplivom vseeno uspel izogniti in tako pri našem prvem romanopiseu še najdemo sledove razveseljive prvotne širine v pripovedovanju ter tudi nekaj jezikovne polifonije evropske proze 19. stoletja).

Toda Levstik ni samo na ta način posegel v slovensko zgodovinoepisje; posegel je tudi v ideološko sliko naše narodne zgodovine: s tem, ko je resigniral nad možnostjo slovenske tragedije v velikem stilu, je pravzaprav zatrdil, da Slovenci nimajo zgodovine v smislu in pojmovanju 19. stoletja. Vendar to ni drugega kot ideološki konstrukt, saj je že od nekdaj znano, da lahko z zgodovino vsakdo dokazuje v svoji sodobnosti kar koli hoče - samo s prave strani je treba pogledati zadeve...V 11. stoletju je, kakor poroča B. Grafenauer, tako ali tako nekdo izjavil: s črnolom lahko napiše kdor koli kar koli...

Mogoče je razumeti, zakaj je v slovenski politiki prišlo do redukcije na konservativističnost: omenili smo že potrebo po idejni diferenciaciji med slovenskim in nemškimi nacionalnim gibanjem, kajti ne po kulturi (z izjemo ljudske kulture) ne v civilizaciji se Slovenci in Nemci okoli leta 1848 niso razlikovali in tako Nemci v Celju še mnogo kasneje sprašujejo Slovence, po čem so pravzaprav drugačni od njih: med seboj eni in drugi govorijo nemško, s posli pa slovensko... Rekli smo tudi, da je pod pritiskom neoabsolutizma Alexandra Bacha, ki je bil

stilnih razlogov, temveč predvsem zaradi razlagov izražanja zgodovinske dejanskosti az. dejanskosti zgodovinskih virov (zlasti kor zadeva dialogizem kot po M. M. Bahtinu bistveni element moderne pripovednosti).

³⁶ Od tod da zatiranje tudi najpraminentnejših slavenskih zgodavinarjev, da je starejša zgodovina Slovencev zgodovina kmetstva, je le korak. Takšno razumevanje pa je redukcianistično: paudarili sma že, kaka je npr. meščan kmeta pridabival za narodna gibanje in ne obratna!

nemškonacionalne usmeritve, slovenstvo postalo iz naroda gibanje... Tako je navsezadnje vse celo logično: zlasti šibki in 1848 komaj afirmirani narodni organizmi pod zunanjim pritiskom reagirajo s skrajno strnitvijo in koncentracijo svojih sil. Drugače se tudi težko obdržijo. Seveda so to duševno dokaj preproste reakcije, vendar v svetu ljudi neizogibne. Toda tu gre le za politični ideološki redukcionizem. V njegovem imenu so nastopali mnogi tudi v literaturi (mislimo predvsem na staroslovence), ampak to literarnega prostora ni bistveno ožilo, kvečjemu le v repertoarju idej, ki v književnost prihajajo kot ideje razširjenega reda, niso pa to ideje reda: za redukcijo pri njih je poskrbel Levstik, ki se tako kaže kot Bleiweis slovenske literature. Ironija usode je, da si je bil z velikim redukcionistom slovenskih političnih idej, z "očetom naroda" Bleiweisom, Levstik nprestano v laseh - toda zaradi političnih idej, se pravi idej razširjenega reda, kjer je bil večjidel v soglasju z mladoslovenci. Vendar v najbistvenejšem - in to je zanj literatura - Levstik ni pristaš mladoslovenskega koncepta, ki ga zastopajo J. Jurčič, J. Stritar in J. Vošnjak; Levstikovo nestrinjanje s Stritarjevim literarnim konceptom je dovolj znano, kritično razmerje do proizvodov Jurčičeve muze pa ravno tako. Mladoslovenci so literarno večjidel tolerantni (z izjemo v razmerju do Koseskega),³⁷ prav tako kot tudi staroslovenci, ki kljub občudovanju orlovskega Koseskega puščajo prostor labodovskemu Prešernu: oboji imajo za bistveno ločnico politične ideje. Tu so nepopustljivi: tako staroslovenski prvaški krog skozi usta dr. E. H. Coste izreče o Levstiku, ki je razvpit kot zagovornik mladoslovenskih idej v tedanjem slovenskem razširjenem redu, znameniti stavek: "Pogine naj pes!" Skoraj enako ostri so mladoslovenci (njihovo nekdanj blažjo "naravo" gre razlagati le iz dejstva, da so se pojavili kot opozicija staroslovencom, ki so kot prvotnejši zasedali odločujoče položaje v najrazličnejših ustanovah - in te so bile za obstoj naroda bistvene -, zato je bilo na mestu poudarjanje sloge, vendar ne gre prezreti vsaj Stritarjevih zelo hudih napadov na staroslovenske prvake v Dunajskih sonetih!). Je pa zato pri literarnih rečeh nepopustljiv Levstik, ki je v razmerju do proizvodov muze zakoncev Pajk, Tavčarja - da okoli Koseskega ne izgubljam besed - enako trd kot Costa do njega v zadevah razširjenega reda. Levstik si drzne celo popravljati Prešerna, kar je izjemno jasen znak literarne netolerantnosti, velik karambol ima tudi s Simonom Jenkom... Bleiweis vsemu neposluhu za

umetnostne zadeve navkljub vsaj od prve polovice šestdesetih let naprej poudarja svoje prijateljstvo s Prešernom, morda celo ponareja oz. dá ponarediti nekaj Prešernovih pisem, naslovljenih nase...³⁸

V bistvenem je potemtakem Levstik staroslovenski, le da je zanj bistveno literatura, za Bleiweisov krog pa politika. Toda Levstika še nekaj povezuje s staroslovenci, ne le netolerantni konservativistični način razmišljanja o temeljni stvari: gre za to, da ob delitvi slovenskega političnega prostora na klerikalce in liberalce staroslovenci pretežno odidejo na liberalno stran (L. Svetec, Bleiweisova družina itd.). To je toliko bolj mogoče zato, ker so staroslovenci le konservativistični, ne pa konservativni: konservativni ne morejo biti, ker so narodnjaki, medtem ko avstrijski konservativci z narodi kot pozitivnimi dejavniki politike preprosto ne računajo. Seveda so v večini drugega staroslovenec ene misli z avstrijskimi konservativci, toda takšna miselna usmeritev vse do zadnjih desetletij 19. stoletja ni identična s klerikalizmom. Tudi Levstik je blizu političnim liberalcem, ki jih v zlati epohi slovenskega liberalizma predstavljajo mladoslovenci. Toda v svojem bistvu ni liberalec (morda bi ga mogli označiti za liberalista), kar dokazuje njegov preobrat h katolicizmu na večer življenja. Tako je Levstik praktično popolna zrcalna podoba kroga političnih staroslovencev.

V generalnem se v 19. stoletju dogaja tole: po konservativistični redukciji slovenskega političnega prostora se razvije iz idejno diferenciranega slovenskega naroda v pomladi narodov slovensko narodno gibanje, ki ga vodijo staroslovenci, nakar se kot njihova opozicija oblikuje mladoslovenski tabor, obe skupini pa se ob pojavu slovenskega katoliškega političnega gibanja srečata v liberalni stranki: liberalci prve generacije, se pravi liberalci leta 1848., so ob konservativistični redukciji prepuščeni bodisi ponemčenju (Dežman, Konšek) bodisi politični obrobosti (Ambrož). Vzporeden je razvoj v literaturi: iz prvotnega gibanja v širino, ki ga staroslovenci dopuščajo, pride do militantnega levstikovskega oženja: to najusodnejše zadene slovensko pripovedništvo, ki je ravno tedaj v fazi prehoda iz nastavkov v razvite moderne oblike, nakar literatura nekaj časa živi v stisnjemem prostoru; sčasoma se nato pojavijo opozicijski koncepti (Stritarjev, Jurčičev itd.), ki pa se ob pojavu

³⁷ Povedno se je Stritarjeva prvotno kritična vnema v razmerju do Koseskega precej uneslo; toko je njegov Zvon 1879. leta prinesel celo Veselovo biografijo (izpod peresa Simona Rutorja). Sodbe o pesnikovem delu so bile sicer še vedno negotivne, o njegovega pomena ni več bilo mogoče znikati ali prezreti, kar pozneje poudari tudi F. Levce.

³⁸ Bleiweis toko dejansko že pred Stritarjevim esejem o Prešernu, ki velja v slovenski literarni zgodovini za mejnik pri uveljavitvi zavesti o tem, kdo je vrhunski narodni pesnik, no svoj način priznovo vrednost velikega Vrbljona. Ker je le-to za Slovence pomemben le kot pesnik, je vendarle videti, do staroslovenec niso povsem brez posluha za literaturo. To dokazujejo vsaj pričevonja Josipo Vošnjaka v Spominih.

Mahničevih zamisli o katoliški literaturi znajdejo več ali manj vsi na enem bregu. In kakor je poznejša širitev slovenskega političnega zaznamovana z redukcijo prvotnih širin - slovenski liberalizem je navsezadnje v mnogočem le kriptoliberalizem -, tako tudi slovenska literatura v svojem pripovednem segmentu ostane zaznamovana z Levstikovim redukcionizmom, ki je zožil njen prvotni naravno razširjajoči se prostor: vse poznejše širitve so zaznamovane vsaj z opozicijskostjo tej neorganski ožini. Zavoljo Levstikovega posega v slovensko literarno življenje in smrt pozna naša literatura več pozabljenih in izobčenih avtorjev, kot bi jih dal naravni razvoj oz. organska rast: vsaj Koseski je velika žrtev zelotizma "*gospoda despota slovenskega jezika*", ki je v nekaterih obdobjih svojega življenja propagiral še daleč bolj umeten knjižni jezik kot mojster pevec staroslovencev. Ob njem so bili žrtve Levstikove ihte tudi za Slovence tako pomembni ljudje, kot so Jožef Stefan, zakonea Pajk in v veliki meri tudi Simon Jenko. To je razvoju v politiki oz. slovenskem razširjenem redu povsem vzporeden proces... Gre za en ritem, pri čemer pojavljanje enih imen v različnih vlogah znotraj različnih sfer oz. redov javnega življenja otežuje preglednost in jasnost. Upoštevati je tudi treba morebitne psevdomorfoze, ki se pojavljajo zavoljo velikih pritiskov na slovenski razširjeni red - ta je vse 19. stoletje in velik del 20. brez svoje narodno-gospodarske in državne razsežnosti, torej do določene mere invaliden, toda vendarle so temeljna gibanja in premiki pomenljivo povezani preko meja posameznih redov v enoten razširjeni red tudi v globinskih strukturah, če smemo uporabiti to oznako iz strukturalističnega slovarja. Pri tem seveda ne gre za nikakršno odražanje, temveč za sočasne premike; tudi vodilne ideje oblikovalcev različnih redov so, kot smo videli, različne.

Zdaj nam je treba le še zaključiti zgodbo o slovenskem zgodovinopisju. Po Linhartovem "*odkritju*" Karantanije in njenega pomena v narodni zgodovini Slovencev bi bilo mogoče vzpostaviti tudi drugačno ideologijo slovenstva - kolikor ta zadeva zgodovinsko zavest -, kakor se je izoblikovala. Koseski je to z glorificiranjem nacionalne zgodovine tudi dokazal: pot identifikacije, pot zglednosti bi bila mogoča. Zgodovinopisje bi moglo prikazovati zgodovinskost Slovencev, kakor je pač zgodovinskost razumelo 19. stoletje, se pravi skozi državnostvornost (Karantanija in njene krajine, iz katerih so se razvile slovenske zgodovinske dežele Koroška, Kranjska, Štajerska, Istra; ker ta možnost v 19. stoletju ni bila izrabljena, se je začela razodevati v 20. skozi spise J. Šavlija, V. Habjana, ki ne glede na to, o čem piše, prej ali slej vselej pride do knezov Celjskih, in

seveda skozi tekste mislecev "*slovenskega narodnega vzpona*"). Ni bilo ravno nujno, da bi bil položaj slovenskega naroda vseskozi v bolj slabem položaju. Namesto ponesrečenih karier bi se pač poudarile posrečene. Pripovedovala bi se skratka bolj ali manj velika zgodovina. Ne pa literarna zgodovina - ki zares posrečenih karier mimo Tavčarjeve v slovenskem 19. stoletju praktično ne pozna. Narodovi junaki bi ne bili le blede in jetični pesniki slovenski, junaki slovenskega literarnega reda, temveč življenja polni industrialei (kakor denimo Terpene, Puh ipd.), generali (kakor recimo šef avstroogrskega generalštaba Blaž Schemua), admirali (npr. veliki admiral Anton Haus), politiki (Winkler, Šuklje, Šušteršič), diplomati (baron Schwegel, Alojz Dobravec), učenjaki (Stefan, Kopitar, vitez Miklošič), veleposestniki (kakor npr. Oskar grof Christalnigg) itd., skratka imenitniki in veljaki iz vseh slovenskih redov³⁹. Kariere, ki bi bila vredna tega imena, slovenski pisatelj namreč že zaradi neštevilnosti svojega naravnega bralstva, se pravi bralstva, ki ga dosega ustvarjalčev izvirnik, ni mogel narediti. Ampak Levstik je Slovenceem v programu "*realizma z Vrha od Svete Trojice*" uspel dopovedati, da je edini, ki jim ima kaj povedati, slovenski pisatelj, se pravi ustvarjalec zgodb za "*(pri)prosti narod*", s kakršnimi se generali, diplomatje, industrialei in drugi uspešneži - z izjemo politikov -, niti metaforično ne ukvarjajo (razen v izrednih primerih in izjemnih slučajih). Še nadalje jim je uspel dopovedati, da narodne zgodovine v bistvu ni - saj ni domače snovi za tragedije v velikem stilu, ki lahko po Levstikovem pojmovanju, naslonjenem na klasiistične razmisleke, izvira le iz zgodovine, kakor jo razumejo časi vse do XX. stoletja (se pravi zgodovina držav, vladarjev, vojskovodij itd.). Najusodnejši pa je bil njegov poseg v pripovedništvo v slovenščini, ki je, kakor smo si ogledali v pričujočem razpravljanju, zaradi spleta zgodovinskih okoliščin posredno onemogočil tudi pripovednost v slovenskem zgodovinopisju za vsaj stoletje, če abstrahiramo nekaj osamljenih izjem (npr. Josip Mal). Tako se ne gre čuditi, da so mnogi pomembni dosežki slovenskega zgodovinopisja v 19. stoletju bili ustvarjeni v nemščini (npr. najboljši zgodovinski spisi Frana pl.

³⁹ Ampak v tem primeru ne bi mogla nastati sledeča znamenita oznaka Ljubljane, ki jo je v svojem Berlinskem dnevniku 10. marca 1938 spisal slavniti ameriški poročevalec W. L. Shirer: "Here is a town to shame the whole world. It is full of statues and not one of them of a soldier. Only poets and thinkers have been so honoured. Put on a chorus of coal-miners' kids for a Columbia School of the Air program. They sang magnificently, like Welsh coal miners. Afterwards at the station, waiting for the Vienna train, much good Slovene wine with the local priests, Slovenia being a strong Catholic province. Without news of the world for two days while here". Skratka: podoba popolne province v dobrem in slabem.

Šukljeta). Ker v narodovem razširjenem redu prostor, ki je ponavadi zapolnjen z zavestjo o nacionalni zgodovini, ne more ostati prazen, je po onemogočenju pripovedi o celoti slovenske zgodovine morala nastalo vrzel zapolniti zgodovina enega slovenskih redov, sektorska zgodovina. Da je to naravnost morala biti zgodovina slovenske literature, je jasno: Levstik je povedal, da zgodovine v bistvu ni, zato pa je literatura, čeprav le literatura za "(pri)prosti narod". Na mesto pripovedi o zgodovini torej stopi zgodovina o pripovedovanju (seveda zelo omejena). Poleg tega se Slovenci v moderen narod oblikujejo na podlagi načela, da je Slovenec vsakdo, ki govori slovensko, Slovenija pa je dežela, ki jo strnjeno poseljujejo Slovenci (še Josip Vošnjak zelo poudarja, kako je zedinjena Slovenija le idealen konstrukt in prav nič - niti metaforično realnega).

Zgodovinske podlage za zahteve po ustanovitvi Slovenije Slovenci iz razlogov, ki smo jih obširno obravnavali, niso našli oz. je tudi niso kdove kako vneto iskali. Vendar moremo reči, da Levstikov usodni poseg v slovensko življenje ni imel le negativnih posledic, o katerih smo govorili do sedaj, temveč tudi pozitivne: slovenski narod je bil - denimo - obvarovan pred mitologijo "zgodovinskega prava" in "zgodovinskega političnega poslanstva", ki je obremenjevalo sodobnost mnogih narodov v 19. stoletju, tako "vladajočih" kot "nevladajočih". Zato Levstika nikakor ne gre obsojati: za svoj vpliv, ki je bil za slovenstvo usoden, je samo zaslužen, krivi pa so zanj drugi. Poleg tega zgodovinopisje, ki mu ima namen pripadati tudi spis s pričujočo zgodbo, ni tribunal, kjer se od sedaj na vekomaj deli pravica in pravo spoznanje. Kako pa je levstikovski gravitaciji v našem zgodovinopisju vendarle mogoče tudi uiti, je najbolje dokazal Ivan Prijatelj s svojimi spisi, ki jih je celo še danes mnogoče prebirati in prebrati, ker so pripoved. To je toliko in toliko let pozneje (se pravi najmanj dobrega pol stoletja po nastanku) za zgodovinopisje redek dosežek, ki pričuje o izjemnosti duha in žlahtnosti srca. Potemtakem kakšnega posebnega problema "literarnega" zgodovinopisja na Slovenskem ni - je samo problem pripovedi v slovenščini, ki pa ga je nekaterim izvoljenim posamičnikom mogoče preseči. Ali kot je dejal že Luka Svetec: "Znati se mora!" To velja kajpak za literarno zgodovinopisje v obeh tu navzočih pomenih.

Naj naše razpravljanje končamo z odlomkom iz Vidmarjevega Eseja o lepoti, ki v svoji monumentalni miselni čistoti dobiva parabolični pomen: "Marsikdo se bo spominjal nenavadno zanimivih zgodb, ki jih zna v družbi tako nazorno pripovedovati Miroslav Krleža. Vsaka izmed njih podaja življenje v taki ali drugačni posebni luči, v takem ali drugačnem

okolju, posebnem ali vsakdanjem. Nekatere od njih so življenjsko konkretne, nekatere fantastične, morda resnične, morda tudi izmišljene, toda v vsaki se življenje odraža na poseben način in Krleža je svoje pripovedovanje pogosto zaključil z besedami: 'In tega ne bo nikoli nihče popisal!' Stavek, poln svojevrstnega iskrenega obžalovanja, ki me je večkrat iznenadilo, da sem ga nekoč vprašal: 'Zakaj pa naj bi to kdo opisoval?' 'Kako zakaj?' se je začudil. 'Ali mislite', sem ga vprašal, 'da je treba popisati vse? Vse življenje?' 'Naravno! Vse je treba popisati', je potrdil z začudenostjo nad mojo nevednostjo. Ali se je v teh besedah izrazila posebna strast za oblikovanje ali zakaj drugega? Morda za nekak občutek dolžnosti, toda nasproti čemu? Umetnosti? Komajda. Ostane tedaj samo še odgovor: dolžnost nasproti življenju".

V primeru zgodovinopisja gre seveda za dolžnost spomina nasproti življenju. Spomin, Mnemozina, je, kakor smo že poudarili, mati muz - in ena izmed njih je Klio. Ni pisanje zato, da dela zgodovino, zgodovina je zato, da se o njej piše. Saj je že Oscar Wilde tako lepo povedal, da lahko zgodovino navsezadnje dela vsakdo, pisati pa jo more le velik človek.

Zusammenfassung

Problem der literarischen Geschichtsschreibung in Slowenien

In der Abhandlung wird die literarische Geschichtsschreibung in zweifacher Bedeutung erörtert: als Geschichtsschreibung, die nach ästhetischen Kriterien den Forderungen der Literatur Genüge leistet, und als Geschichtsschreibung, die sich mit der Literatur als ihrem Forschungsgegenstand befaßt. Nach einem kürzeren Abriss der Entwicklungstendenzen der europäischen Geschichtsschreibung im 19. und 20. Jahrhundert mit dem Schwerpunkt auf dem Problem der sog. narrativen Geschichtsschreibung ist die ganze Aufmerksamkeit auf das Geschehen in der Geschichts- und Literaturwissenschaft in Slowenien gerichtet. Festgestellt wird ein wesentlich anderer und unabhängiger Schaffensrhythmus der Historiographie und der Geschichtswissenschaft im engeren Sinne. Obwohl Klarheit und Deutlichkeit paradigmatischer, konzeptueller und methodologischer Veränderungen die Umstände verschleiern, die wenigstens zur diskursiven Anpassung an die gesellschaftliche Wirklichkeit (nach dem Zweiten Weltkrieg herrschende marxistische Ideologie) drängten, muß man wenigstens zum Teil die folgenden, sich anderswo in Europa entwickelnden Geschichtswissenschaften hervorheben; in letzter Zeit gewinnt die moderne narrative Methode bei der Geschichtsschreibung über allgemeine nationale Fragen sichtbar an Bedeutung, was

von der Geschichtsschreibung, die sich mit der Literatur beschäftigt, nicht behauptet werden kann: hier ist das Festhalten an nicht narrativen Modellen wissenschaftlicher Prosa stärker ausgeprägt. Jedoch kann man in den ideologischen Verhältnissen, die sich in Slowenien im vergangenen halben Jahrhundert auf die Geschichtsschreibung zweifellos stark ausgewirkt haben, nur die Begleitumstände sehen, aber nicht den ausschlaggebend Faktor, der auf die antinarrative Ausrichtung der slowenischen Geschichtsschreibung Einfluß nahm. Ihr stand ursprünglich der Weg in die narrative Richtung offen (Trdina, teilweise vor ihm schon Krempf), doch mit France Kos, der in der Mitte der zweiten Hälfte des 19. Jahrhunderts die slowenische Geschichtswissenschaft auf mitteleuropäisches Niveau führte, setzte sich das antinarrative Konzept durch. Die Geschichtsschreibung wird nur als Folge von Präsentationsbedürfnissen der Geschichtswissenschaft verstanden. All das hätte keine schicksalhaften Folgen für die Entwicklung der narrativen Geschichtsschreibung in Slowenien gehabt und hätte nicht ihren Untergang für die Zeit von gut einem Jahrhundert von der Veröffentlichung der *Zgodovina slovenskega naroda* (Geschichte des slowenischen Volkes, 1866) Trdinas beeinflusst, wenn

sich die sonstige slowenische Erzählung nach den einfachsten Gesetzen organischen Wachstums hätte entwickeln können. Das wurde aber mit Levstiks literarischem Programm im Werk *Popotovanje iz Litije do Čateža* (Reise von Litija nach Čatež, 1858), das als einzige Möglichkeit der Erzählkunst im Slowenischen das Volksmärchen betrachtete, zunichte gemacht. So wurde im entscheidenden Augenblick, wo die slowenische Erzählprosa im Begriff war, von den Ansätzen und Konzepten zu einer entwickelten und genremäßig verzweigten modernen Form überzugehen, die slowenische Erzählkunst verhängnisvoll nur auf ein Modell beschränkt, was ein störendes Moment darstellte, das sie sowohl in der Literatur als auch in anderen Bereichen des Schreibens für lange Zeit kennzeichnete. Levstiks Eingriff trug auch dazu bei, daß im slowenischen Bewußtsein die Literaturgeschichte die Position einnimmt, die im kulturellen Bereich eines Volkes die allgemeine Geschichtsschreibung hat. Das belastete aber die Literaturwissenschaft in Slowenien mit Aufgaben, die sie gewöhnlich nicht hat (Schaffung eines allgemein-nationalen kulturellen Kanons, nicht nur des literarischen) und lenkte sie so manches Mal eigentümlichen Problematik ab.